

Terug naar Curaçao?

Hoog opgeleide Curaçaoënaars voor de keuze

Han Entzinger
Giorgio Touburg
Erasmus Universiteit Rotterdam

Juli 2011
Studie uitgevoerd in opdracht van Stichting Kennis voor Curaçao

SAMENVATTING

In Nederland volgen thans zo'n 3.500 tot 4.000 studenten met een Antilliaanse achtergrond hoger onderwijs. Velen van hen zijn in Nederland geboren en/of getogen, maar ieder jaar komen ook een 250 tot 300 studenten rechtstreeks van Curaçao of de andere eilanden in het Caribische deel van het Koninkrijk met de 'bursalen vlucht' naar Nederland om daar te studeren. Nederland biedt nu eenmaal veel meer keuze in beroeps- en universitaire opleidingen dan Curaçao en de overige Antilliaanse eilanden. Bovendien hebben de betrokkenen in Nederland recht op studiefinanciering.

De 'bursalen' – en ook heel wat andere Antilliaanse migranten die voor een opleiding naar Nederland zijn gekomen – keren niet allen meteen terug naar het land van herkomst als zij hun opleiding hebben voltooid. Zij hebben na verloop van tijd wortel geschoten in Nederland en blijven vaak minstens nog enkele jaren. Dat kan zijn om extra werkervaring op te doen op de Nederlandse arbeidsmarkt, die nu eenmaal veel meer keuze biedt, maar ook om heel persoonlijke redenen: men heeft intussen een huis gekocht of men is de liefde van zijn of haar leven tegengekomen. Van uitstel komt nogal eens afstel, en zo kan het gebeuren dat maar een deel van de talentvolle Curaçaoënaars en andere Antillianen uiteindelijk terugkeert naar de geboortegrond.

Op Curaçao wordt dit al sinds jaren als een probleem ervaren. Er is daar immers behoefte aan goed opgeleide arbeidskrachten en wie zouden beter in die behoefte kunnen voorzien dan jongeren die hun roots daar hebben liggen, die taal en cultuur kennen en die in Nederland een goede opleiding hebben gevolgd, vaak met een Antilliaanse beurs? Van enige terugkeerdwang kan natuurlijk geen sprake zijn, maar de Curaçaose regering heeft wel behoefte aan meer kennis over deze groep en dan vooral over de overwegingen die meespelen bij het besluit om al dan niet terug te keren. Vandaar dat de stichting Kennis voor Curaçao de Erasmus Universiteit Rotterdam heeft gevraagd een profielschets te maken van Antillianen die in Nederland hoger onderwijs hebben gevolgd en daar over het algemeen nog wonen. Dit is gedaan aan de hand van een vragenlijst waarop 245 hoog opgeleide Antillianen hebben geantwoord, aangevuld met 23 diepte-interviews.

Uit het onderzoek blijkt dat de meeste in Nederland wonende Curaçaoënaars niet staan te trappelen van ongeduld om terug naar Curaçao te gaan. Zij zien zichzelf op korte en op middellange termijn nog in Nederland blijven, maar op de lange termijn (tien jaar of meer) wil vrijwel iedereen wel graag terug naar Curaçao. Doorgaans geldt: hoe ouder de respondent, des te liever hij of zij uiteindelijk naar Curaçao wil. Maar of het er ooit van zal komen..... Hoog opgeleide Curaçaoënaars die wel naar Curaçao zijn teruggekeerd, zijn echter in overgrote meerderheid tevreden over hun besluit; zij zouden niet naar Nederland terug willen. Zo bezien, is nagenoeg iedereen tevreden met wat men heeft. Toch weten we uit de migratieliteratuur dat dit schijn kan zijn: migranten praten de keuzes die zij hebben gemaakt achteraf vaak goed. Ze zullen niet altijd toegeven dat ze eigenlijk iets anders hadden gewild en proberen er het beste van te maken. De meeste Curaçaoënaars voelen zich ook na jaren nog sterk verbon-

den met Curaçao: zij blijven het 'mijn' land noemen en onderhouden frequente contacten met daar woonachtige familie en vrienden. Het lijkt erop alsof Curaçaoënaars wel degelijk tot terugkeer kunnen worden gestimuleerd, mits hierbij bepaalde voorwaarden zijn vervuld. Welke voorwaarden zijn dit, en zijn die te vervullen?

In het onderzoek vonden we dat de afweging al dan niet naar Curaçao terug te gaan vooral aan de orde is op bepaalde belangrijke momenten in het leven van de respondenten: bij beëindiging van de studie, bij het vinden van een (vaste) baan, bij belangrijke wijzigingen in de gezinssfeer (samenwonen, trouwen, geboorte van kinderen, overlijden van ouders) of bij het kopen van een huis. Hoog opgeleide Curaçaoënaars in Nederland zijn zich ervan bewust dat de keus aan banen op Curaçao beperkter is dan in Nederland, maar zij tonen zich over het algemeen bereid dit te accepteren. Zij hoeven niet per se een baan te hebben die precies aansluit bij de gevolgde opleiding, maar hebben wel zekere wensen op het punt van de beloning. Ze realiseren zich terdege dat lonen en prijzen op Curaçao lager liggen dan in Nederland, zijn ook bereid genoegen te nemen met een lager salaris, maar niet met elk salaris. Ook zijn de Curaçaoënaars die langere tijd in Nederland hebben gewoond zich ervan bewust dat de arbeidsmoraal en de manier waarop wordt gewerkt in Curaçao anders zijn dan in Nederland. Sommigen betwijfelen of zij daaraan (weer) zouden kunnen wennen. Curaçao is erg kleinschalig; sommigen vinden het prettig dat "iedereen er iedereen kent", anderen ervaren dat als een strak keurslijf en verkiezen toch de betrekkelijke anonimiteit waarin men in Nederland kan leven.

Nemen de respondenten eenmaal de beslissing om terug te gaan, dan zijn er allerlei zaken die een vertrek kunnen bemoeilijken. Een veelgehoorde klacht is dat het zoeken van een baan en woonruimte op Curaçao vanuit Nederland lastig is: vacature- en makelaarswebsites zoals in Nederland zijn er niet of nauwelijks en de bureaucratie werkt traag en complex. Vandaar dat men vaak het persoonlijke netwerk op het eiland inschakelt of eerst een aantal malen ter oriëntatie op en neer moet gaan naar Curaçao. Een ander probleem is de in Nederland opgebouwde studieschuld, die tegen een doorgaans lager Curaçaos salaris in euro's moet worden terugbetaald en ook nog eens tegen een hoge rente in vergelijking met de Nederlandse regeling.

De belangrijkste aanbeveling die uit het onderzoek voortvloeit, is dat, als Curaçao de werving van hoog opgeleide Curaçaoënaars echt serieus wil nemen, deze beter en systematischer georganiseerd moet worden. Er dient meer en betere hulp te komen bij het zoeken naar werk, huisvesting en scholen voor eventuele kinderen. Ook een versoepeling van de afbetalingsregelingen voor studieschuld zou de terugkeer bevorderen. Tot slot zouden bedrijfsleven en overheid op Curaçao vooral de pas afgestudeerden moeten verleiden tot terugkeer. Hoe langer iemand na voltooiing van de studie in Nederland blijft, des te geringer de kans dat hij of zij ooit nog terugkeert.

VOORWOORD

Kennis om op te bouwen

Honderden Curaçaose bursalen slaan elk jaar de vleugels uit, maar slechts een enkeling keert terug. Zo kon het gebeuren dat duizenden goed opgeleide Yu di Korsou hardwerkende professionals zijn geworden buiten Curaçao. Jaar na jaar viel hierdoor de balans uit in het nadeel van Curaçao. Begin 2006 viel echter op dat het tij langzaam begon te keren. Wellicht in het kielzog van nieuwe investeringen en een positief gevoel rondom de aanstaande staatkundige veranderingen begonnen zich steeds meer Antilliaanse studenten te melden voor een stage of afstuderen op eigen bodem.

Met een push van de gemeente Rotterdam hebben we in 2007 een start kunnen maken met wat nu de Stichting Kennis voor Curaçao (KVC) is. Later volgden het bedrijfsleven van Curaçao en de gemeenten Amsterdam en Den Haag. Inmiddels hebben zo'n 400 Yu di Korsou-studenten kunnen deelnemen aan het programma van Kennis voor Curaçao. Een programma waarbij de student naast een professionele stageplek ook een hernieuwde binding opbouwt met Korsou. Door middel van wettelijke presentaties, workshops en netwerkbijeenkomsten krijgt de student zicht op politieke, economische, culturele en maatschappelijke ontwikkelingen op Curaçao en bouwt daarnaast ook nog een eigen netwerk op. De afgelopen twee jaar hebben ook de Ministeries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en van Onderwijs een duiding in het zakje gedaan, waardoor ook terugkerende professionals de nodige ondersteuning kan worden geboden. Zo zijn al 100 oud-studenten van KVC als professional teruggekeerd en additioneel is KVC betrokken bij de remigratie van nog eens 128 professionals.

In 2010 is Kennis voor Curaçao door de gemeente Rotterdam, het Ministerie van SZW en de lokale overheid in de gelegenheid gesteld de Erasmus Universiteit Rotterdam een onderzoek te laten uitvoeren naar de terugkeerwens onder Antilliaanse professionals. De bereidheid om mee te werken aan dit onderzoek was groot.

We kunnen aan de hand van de resultaten van dit onderzoek, die hier worden gepresenteerd, goed in kaart brengen welke aanleiding er bestaat om terug te keren, of zelfs om na terugkeer weer gedesillusionerd naar Nederland af te reizen.

Samenwerking en afstemming tussen overheid, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en onderwijs kan leiden tot een welkome omgeving voor de terugkeerders. Verschillende initiatieven hebben in dit kader al het licht gezien. Maar er moet vaart worden gemaakt: plannen blijven liggen en verlaten de vergadertafel maar moeizaam, bedrijven hebben het te druk of zien de noodzaak van de ontwikkeling van een degelijk HRM-beleid niet in, en agenda's van verschillende partijen worden nog onvoldoende op elkaar afgestemd. Maar één ding is zeker: Kennis voor Curaçao heeft het thema Remigratie stevig op de politieke en maatschappelijke agenda gekre-

gen. Ook de stroom terugkeerders is groeiende. We zijn dan ook blij verrast door het enthousiasme, de opleidingsgraad en terugkeerwens van een grote groep ondernemende landskinderen.

Curaçao heeft de logistieke, technische en maatschappelijke potentie in zich om een ontwikkeling door te maken tot Kenniscentrum van de regio. Het stimuleren van immigratie in het algemeen en remigratie in het bijzonder is daarvoor noodzaak. Samen kunnen we drempels weghalen en de rode loper uitleggen. Dat vraagt om de ontwikkeling van een heldere visie door overheid en bedrijfsleven, gecombineerd met een stevige voortrekker vanuit de overheid of het bedrijfsleven.

Hartelijk dank aan allen die hebben bijgedragen aan dit onderzoek, in het bijzonder aan de Yu di Korsou die bereid waren de vragen te beantwoorden. Ik hoop van harte dat de resultaten zullen leiden tot een helder remigratiebeleid waarbij goede samenwerkingsafspraken tussen de diverse partijen kunnen worden gemaakt.

Kennis biedt vrijheid, laten we er volop in investeren.

Maarten de Jong
Stichting Kennis voor Curaçao

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	7
Hoofdstuk 1. Remigratie: een korte begripsbepaling	9
1.1. <i>Theorieën van migratie en remigratie</i>	9
1.2. <i>Factoren die besluitvorming beïnvloeden</i>	11
Hoofdstuk 2. Opzet en uitvoering van het onderzoek	14
2.1. <i>De opzet van het onderzoek</i>	14
2.2. <i>Vragen naar migratiebereidheid</i>	15
2.3. <i>Profielschets van de onderzoekspopulaties</i>	16
Hoofdstuk 3. Analyse van de onderzoeksresultaten	18
3.1. <i>Migratieverleden en –perspectieven</i>	18
3.2. <i>Belangrijke beslissingsmomenten</i>	20
3.3. <i>Transnationale contacten</i>	26
3.4. <i>Financiële situatie en economische overwegingen</i>	28
3.5. <i>Omgangsvormen en mentaliteit</i>	33
3.6. <i>Staatsinrichting, bureaucratie en sociale voorzieningen</i>	41
3.7. <i>Geografie, natuur en klimaat</i>	43
Hoofdstuk 4. Besluitvorming over remigratie	46
4.1. <i>Oriëntaties</i>	46
4.2. <i>Baanzekerheid en huisvesting</i>	47
4.3. <i>Studieschuld</i>	48
4.4. <i>Alternatieven voor Curaçao</i>	49
Hoofdstuk 5. Conclusies en aanbevelingen	51
5.1. <i>Terugkeerverlangens</i>	51
5.2. <i>De belangrijkste overwegingen om al dan niet te remigreren</i>	52
5.3. <i>Aanbevelingen</i>	53
Geciteerde literatuur	55
Bijlage 1. Overzicht interviewrespondenten	56
Bijlage 2. Vragenlijst survey	57
Bijlage 3. Vragenlijst interviews	61

INLEIDING

Curaçao vormt met ongeveer 150.000 inwoners het grootste eiland binnen het Caribische deel van het Koninkrijk der Nederlanden. Het inwonertal is echter te gering om een breed scala aan vervolgoopleidingen te kunnen bieden, vooral op tertiair niveau. Daarom trekken van oudsher veel Antilliaanse studenten na afronding van het voortgezet onderwijs naar elders om hun opleiding te vervolgen. Sommigen kiezen hierbij voor de Verenigde Staten, maar de meesten gaan naar Nederland. Hierbij speelt een rol dat Curaçaoënaars de Nederlandse nationaliteit bezitten en dus ook voor Nederlandse studiefinanciering in aanmerking komen. Voorts is het voortgezet onderwijs op Curaçao op Nederlandse leest geschoeid en ook Nederlandstalig.

In totaal studeren momenteel een 3.500 tot 4.000 studenten met een Antilliaanse achtergrond aan Nederlandse instellingen voor hoger beroepsonderwijs of aan universiteiten.¹ Daarnaast zijn er ook Antilliaanse studenten in het middelbaar beroepsonderwijs. Ongeveer de helft van de studenten met een Antilliaanse achtergrond woont en studeert in de regio Rotterdam; zij zijn in meerderheid afkomstig van Curaçao. De meeste Antilliaanse studenten woonden overigens al in Nederland voordat zij hun studie aanvingen. Sommigen zijn er zelfs geboren en behoren dus feitelijk tot de tweede generatie Antillianen in Nederland. Toch trekken elk jaar ook een 250 tot 300 Curaçaose studenten na voltooiing van het voortgezet onderwijs – meestal met de zogeheten ‘bursalenvlucht’ - naar Nederland om hier te studeren.

Tijdens de studie in Nederland worden welhaast alle Curaçaose studenten – en zeker degenen die speciaal voor die studie naar Nederland zijn gekomen – geconfronteerd met de vraag: ga ik na afloop terug of blijf ik in Nederland? Binnen het Curaçaose bedrijfsleven, de overheid en andere instellingen bestaat zonder meer vraag naar afgestudeerden uit bepaalde studierichtingen, maar ook in Nederland bestaat zo’n vraag. Vanwege de hogere levensstandaard zijn de verdiensten in Nederland doorgaans beter dan in Curaçao en de veel omvangrijker Nederlandse arbeidsmarkt biedt goede perspectieven op een interessante loopbaan. Bovendien kunnen Curaçaoë-

¹ In dit rapport worden de termen Curaçaos en Antilliaans soms ogenschijnlijk als synoniemen gebruikt. De auteurs zijn zich terdege bewust van het verschil tussen deze twee: Curaçao is een van de vijf eilanden van de voormalige Nederlandse Antillen, die weer onderdeel vormden van het gebied dat geografisch wordt aangeduid als de Kleine Antillen. De Nederlandse Antillen zijn per 10 oktober 2010 uiteengevallen in twee landen (Curaçao en Sint Maarten) en drie bijzondere Nederlandse gemeenten (Bonaire, Sint Eustatius en Saba). Aruba verliet al in 1986 het staatsverband van de Nederlandse Antillen en is sindsdien een autonoom land binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Datzelfde geldt nu dus ook voor Curaçao en Sint Maarten. Dit onderzoek concentreert zich op Curaçaoënaars die thans woonachtig zijn in Nederland of op Curaçao, maar omdat velen van hen ook bindingen hebben met andere eilanden van de voormalige Nederlandse Antillen blijkt deze categorie in de praktijk niet altijd gemakkelijk af te bakenen. Bovendien is het begrip ‘Antilliaans’, zo bleek in dit onderzoek, ook onder Curaçaoënaars zodanig ingeburgerd dat het gekunsteld zou overkomen deze term stelselmatig te vermijden, dan wel te vervangen door een alternatief als het in Engelstalige landen veel gebruikelijker begrip ‘Caribisch’. De Nederlandse Antillen bestaan dan wel niet meer, maar Curaçao en alle andere betrokken eilanden behoren nog net als voorheen tot de (Kleine) Antillen, en daarom kan men hun bewoners als Antillianen blijven aanduiden.

naars dank zij hun Nederlands paspoort ook nog eens overal in de Europese Unie een baan aannemen. De keuze voor terugkeer is daarom bepaald niet vanzelfsprekend. Binnen de Curaçaose gemeenschap in Nederland rust zelfs een zeker taboe op dit thema.

Toch zijn er elk jaar ook Curaçaoënaars die met een Nederlands diploma en eventueel werkervaring in Nederland terugkeren naar hun land van herkomst, al dan niet tijdelijk. Zij vinden daar werk en schieten er opnieuw wortel. Hun aantal zou wellicht groter zijn als over en weer meer duidelijkheid zou bestaan over vraag en aanbod. Naar welke kwaliteiten en deskundigheden zijn Curaçaose werkgevers precies op zoek en wat hebben de Curaçaoënaars in Nederland op dit punt te bieden? Onder welke voorwaarden zijn Curaçaoënaars bereid naar Curaçao terug te keren en in hoeverre zijn de werkgevers in staat en bereid die voorwaarden te vervullen? Een systematisch inzicht hierin is maar gedeeltelijk voor handen.

Sinds 2007 bestaat de instelling Kennis voor Curaçao, gevestigd op Curaçao. Deze instelling biedt als een van de zeer weinige ondersteuning aan mensen die overwegen naar Curaçao terug te keren c.q. zich daar te vestigen. Zij doet dit in de vorm van informatievoorziening over vacatures en van daadwerkelijke bemiddeling naar werk en richt zich hierbij in het bijzonder op professionals. Via de website www.kennisvoorcuracao.com kunnen geïnteresseerden zich aanmelden en eventueel informatie over zichzelf opgeven. Deze werkwijze is tot dusverre opmerkelijk effectief gebleken. Het aantal aanmeldingen ging de verwachtingen te boven en overheid en bedrijfsleven in Curaçao zijn tevreden over de tot nu toe bereikte resultaten. De regering van Curaçao heeft belangstelling voor het werk van Kennis voor Curaçao en verwacht dat het werk van deze instelling daadwerkelijk zal bijdragen aan vergroting van het aantal remigranten.

Als vrucht van haar werkzaamheden tot nu toe beschikt Kennis voor Curaçao over een databank van enkele honderden namen en adressen van personen in Nederland die belangstelling hebben getoond voor een functie op Curaçao. Uiteraard wil dit niet zeggen dat alle betrokkenen ook daadwerkelijk ooit naar Curaçao zullen terugkeren, maar het bestand is voldoende groot en ook voldoende interessant om als basis te dienen voor een aantal nadere analyses. Deze analyses kunnen helpen een duidelijker beeld te krijgen van het profiel van de Curaçaoënaar die terugkeer overweegt. Kennis voor Curaçao heeft daarom de Onderzoeksgroep CIMIC (Citizenship, Migration and the City) van de Erasmus Universiteit Rotterdam gevraagd een onderzoek uit te voeren naar het profiel van de potentiële terugkeerder naar Curaçao. Dit onderzoek moet nader licht werpen op de belangrijkste kenmerken van de potentiële remigrant en op de factoren die bij de afweging over al dan niet terugkeren een rol spelen.

HOOFDSTUK 1

Remigratie: een korte begripsbepaling

1.1. Theorieën van migratie en remigratie

Binnen de sociologie bestaat een lange traditie van onderzoek naar remigratie (in de wetenschappelijke literatuur meestal aangeduid als 'retourmigratie') en naar (r)emigratiewensen. Het feit dat elke migratiebeweging deels tot blijvende vestiging leidt, terwijl een ander deel van de migranten weer terugkeert, is al aan het einde van de negentiende eeuw systematisch onderzocht door de Britse geograaf Ravenstein (Ravenstein 1885). De vraag is dan ook niet zo zeer of mensen terugkeren dan wel blijven, maar veeleer op grond van welke kenmerken de blijvers zich onderscheiden van de terugkeerders en welke overwegingen een rol spelen bij de besluitvorming al dan niet terug te keren. Hoe beter het inzicht hierin, des te gerichter kan men te werk gaan bij het werven, selecteren en begeleiden van potentiële terugkeerders.

Uit de literatuur is bekend dat vele factoren een rol kunnen spelen in de individuele besluitvorming inzake migratie. Een dikwijls gehanteerd model, geïnspireerd op de neoklassieke benadering in de economie, is het zogeheten push-pullmodel, vooral bekend geworden door de Amerikaan Everett Lee (Lee 1966). In dit model wordt verondersteld dat migratie het resultaat is van individuele besluitvorming, waarbij de potentiële migrant de positieve en de negatieve factoren in het land van vestiging afweegt tegen de positieve en negatieve factoren in het land van bestemming. Als de som van deze afweging van push- en pull-factoren positief is, zal hij of zij besluiten tot vertrek; bij een negatieve som zal hij of zij blijven. Van belang zijn ook de zogeheten interveniërende obstakels. Daaronder verstaat Lee zaken als de kosten van de reis en het toelatingsbeleid van het potentiële land van bestemming. Immers, als dit land de geïnteresseerde nieuwkomer niet toelaat, of (te) hoge eisen stelt aan toelating kan de migrant ook afzien van vertrek.

Een veelgehoorde kritiek op het push-pullmodel van Lee is dat het de potentiële migrant ziet als een volkomen rationeel handelend persoon, die bovendien exact op de hoogte is van alle positieve en negatieve punten, niet alleen in het land van herkomst, maar ook in het beoogde bestemmingsland. Dit is niet de realiteit. Migrant maken niet altijd een rationele individuele afweging. Zij kunnen bijvoorbeeld vertrekken omdat velen om hen heen hetzelfde doen en zij niet achter willen blijven of als 'verliezer' te boek willen staan. Nog vaker zien we dat migranten een veel te rooskleurig beeld hebben van het bestemmingsland, bijvoorbeeld omdat zij afgaan op berichten van anderen die hen zijn voorgegaan en die niet willen toegeven dat zij in hun migratiebesluit zijn teleurgesteld.

Als antwoord op de beperkingen van het neoklassieke push-pullmodel zijn in de afgelopen decennia diverse andere theorieën ontwikkeld die alternatieve verklaringen bieden voor het verschijnsel migratie en waaraan ook een zekere voorspellingskracht kan worden ontleend. Vooral systeem- en netwerktheorieën zijn de laatste tijd zeer populair (Massey et al. 1998; Castles & Miller 2008). Deze verklaren, in tegenstelling tot de neoklassieke, vooral economisch geïnspireerde theorieën, niet zozeer waarom een bepaalde migratiebeweging op gang komt, maar vooral waarom een eenmaal op gang gekomen migratiebeweging blijft voortbestaan, ook nadat de oorspronkelijke oorzaken ervan zijn verdwenen. Deze voortzetting vindt dan haar oorzaak in het feit dat migranten die zich eenmaal ergens hebben gevestigd contacten blijven onderhouden met hun land van herkomst. Zo vormen zij als het ware 'bruggen' waarover andere migranten – vaak vrienden en familieleden – hen volgen. Dit verschijnsel wordt ook wel aangeduid als *kettingmigratie*. Een klassiek voorbeeld hiervan bieden de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen in Nederland en in diverse andere Europese landen. Toen het oorspronkelijke doel van de migratie – tijdelijke tewerkstelling in laaggeschoolde banen – achterhaald was, kwam een gezinsmigratiebeweging op gang die in omvang de oorspronkelijke (gast)arbeidsmigratie verre overtrof. Het ligt in de rede dat migratiebewegingen omvangrijker en langduriger zijn naarmate transnationale contacten tussen migrantengemeenschappen en het land van herkomst intensiever zijn.

Waar push-pulltheorieën maar beperkt bruikbaar lijken voor het verklaren van een migratiebeweging van het land van oorsprong naar het land van bestemming, zou men kunnen beargumenteren dat dit voor een remigratiebeweging minder opgaat. Bij terugkeer naar het land van herkomst is immers in veel mindere mate sprake van gebrekkige informatievoorziening. De potentiële remigrant kent het land waar hij of zij vandaan komt, ook al kan daar in de tussenliggende jaren het een en ander zijn veranderd. Via 'transnationale' contacten met vrienden en familieleden die zijn achtergebleven zal degene die terugkeer overweegt zich doorgaans een beter beeld kunnen vormen van wat hem of haar te wachten staat dan het geval is bij de migrant die voor het eerst vertrekt naar een (vrijwel) onbekende omgeving. Daarom zal men een besluit tot terugkeer over het algemeen misschien eerder kunnen opvatten als het resultaat van een rationele afweging dan een besluit tot vertrek.

Dit laatste mag misschien zo zijn, ook bij een terugkeer- of remigratiebesluit spelen sentimenten natuurlijk een rol. Veel onderzoeken onder migranten laten zien dat vrijwel iedereen die ooit is gemigreerd af en toe speelt met de gedachte aan terugkeer. Het land van herkomst, doorgaans het land waar men is opgegroeid, is vaak zeer bepalend voor iemands identiteit en er zijn maar weinig migranten die de herinneringen hieraan volledig kunnen en willen loslaten. Opmerkelijk is wel dat het beoogde tijdstip van terugkeer vaak vooruit wordt geschoven. Hoe verder weg de tijdshorizon, des te groter de terugkeerbereidheid. Dit blijkt onder meer uit recent onderzoek naar emigratieplannen onder Nederlanders (Van Dalen & Henkens 2008)

en uit onderzoek naar terugkeerintenties van enkele groepen allochtonen in Nederland (Klaver et al. 2010). Tegelijkertijd moeten we vaststellen dat de meeste terugkeer plaatsvindt in de eerste jaren na de migratie. Naarmate de jaren verstrijken, keren steeds minder migranten daadwerkelijk terug, al blijven velen van terugkeer dromen. In de literatuur staat dit fenomeen bekend als de *myth of return*, de terugkeermythe. Ook hiervan vormen overigens de voormalige gastarbeiders uit Turkije en Marokko een uitstekend voorbeeld. Zeker twee decennia lang waren alle betrokken partijen – overheden, maar ook de meeste migranten zelf – heilig ervan overtuigd dat zij ooit zouden teruggaan. Voor velen was dit een reden om maar beperkt te investeren in integratie in hun nieuwe woonomgeving. Dit heeft bijgedragen aan het marginaliseringsproces zoals dit zich binnen een deel van deze groepen is gaan aftekenen.

1.2. Factoren die besluitvorming beïnvloeden

Uit de relevante onderzoeksliteratuur naar re(tour)migratie komt een aantal factoren naar voren die van invloed zijn op de besluitvorming van individuen inzake terugkeer. Door deze factoren hebben wij ons laten inspireren bij het opstellen van onze vragenlijst voor dit onderzoek naar retourmigratie onder Curaçaöënaars.

Het zal duidelijk zijn dat de *perceptie van kansen en mogelijkheden* aan beide zijden van de Atlantische Oceaan een belangrijke overweging vormt in het besluitvormingsproces. Welke perspectieven heeft een jonge Curaçaose afgestudeerde (of misschien ook wel iemand die de studie in Nederland niet heeft kunnen voltooien) in Nederland en hoe liggen die perspectieven in Curaçao? Is er werk op iemands vakgebied, welk inkomen moet daar tegenover staan, hoe zit het met de huisvesting, de kansen op werk voor een eventuele partner en de onderwijsmogelijkheden voor kinderen als men die heeft, dan wel wil krijgen? We mogen veronderstellen dat de jonge Curaçaose afgestudeerde conform het push-pullmodel een afweging maakt van voors en tegens op deze gebieden en dat de slotsom van die afweging een belangrijke rol speelt bij de besluitvorming.

Natuurlijk zullen ook andere factoren een rol spelen, die misschien iets minder eenvoudig te objectiveren zijn. Reeds genoemd werd de factor *transnationalisme*. Hieraan valt zowel een emotionele als een meer empirische component te onderscheiden. De eerste heeft te maken met de manier waarop men zichzelf ziet en met de vraag hoe sterk men zich met Curaçao, dan wel met Nederland – of misschien met allebei – identificeert. De tweede verwijst veel meer naar de mate van contact met vrienden, familie en bekenden overzee en de intensiteit van deze contacten. Bekend is dat de liefde vaak een belangrijke drijfveer voor (re)migratie kan zijn. Wanneer men een partner in het land van herkomst heeft die, om welke reden dan ook, niet kan of wil overkomen, is de keus voor terugkeer snel gemaakt. Omgekeerd zal een migrant die een levenspartner heeft gevonden in het land van vestiging vermoedelijk juist min-

der snel tot terugkeer besluiten. In dit verband is zeker van belang te vermelden dat ongeveer de helft van de Antillianen die in Nederland trouwen dit doen met een autochtoon-Nederlandse partner en slechts een op de drie een Antilliaanse partner verkiest, die overigens bijna altijd al ook in Nederland woont (CBS 2010: 52). Dit percentage ligt hoger dan bij enige andere migrantengroep in Nederland, behalve bij de Indische Nederlanders. Dit is niet zonder betekenis, omdat een hoge *intermarriage rate* in de klassieke migratieliteratuur wordt gezien als een belangrijke indicator voor een succesvolle integratie.

Uit onderzoek is echter ook bekend dat een hoge mate van *integratie in het vestigingsland* een sterke transnationale oriëntatie en het onderhouden van veel transnationale contacten niet hoeft uit te sluiten. Veel migranten onderhouden gelijktijdig intensieve contacten in zowel het land van herkomst als het land van vestiging en velen identificeren zich ook met beide landen in min of meer dezelfde mate. (Engbersen et al. 2003). Men mag dus niet zonder meer ervan uitgaan dat een Curaçaoënaar die goed is geïntegreerd in Nederland minder snel geneigd zal zijn tot terugkeer dan een landgenoot voor wie dit laatste in mindere mate geldt. Sterker nog, een succesvolle migrant zou wel eens overal succesvol kunnen zijn en het succes heeft wellicht vooral te maken met talent en doorzettingsvermogen, eigenschappen die overal gedijen. Toch zijn wij in dit onderzoek wel degelijk ook geïnteresseerd in de mate waarin men zichzelf beschouwt als geïntegreerd in Nederland en in het mogelijke effect hiervan op de besluitvorming tot remigratie.

Een laatste cluster van factoren waaraan in de literatuur veel aandacht wordt besteed vormen de *verblijfsrechtelijke en andere juridische belemmeringen* die bij terugkeer een rol kunnen spelen. In het eerder besproken push-pullmodel wordt hiervoor de term interveniërende obstakels gebruikt. Tussen Nederland en Curaçao zijn deze obstakels niet zeer talrijk. Als Nederlandse staatsburgers zijn Curaçaoënaars vrij zich te vestigen in beide landen (voor Europese Nederlanders gelden op Curaçao wel enkele beperkingen). Dit is een tamelijk uitzonderlijke situatie, geheel anders dan bijvoorbeeld het geval is bij in Nederland woonachtige Turken en Marokkanen (voor zover deze geen Nederlands staatsburger zijn geworden). Als zij gedurende meer dan drie maanden Nederland verlaten, verspelen zij hun verblijfstitel en kunnen zij niet meer zonder meer terugkeren. Dit is een van de oorzaken van de relatief lage terugkeerquote onder deze groepen. Voor Curaçaoënaars met een terugkeerwens kunnen overigens wel andere overwegingen van juridische aard een rol spelen. Zo bouwen zij bijvoorbeeld geen aow-rechten in Nederland op zolang zij buiten het Europees deel van het Koninkrijk wonen. Hiertegenover staat weer wel dat zij een eventueel in Nederland opgebouwde studieschuld gewoon moeten afbetalen, ook al ligt het inkomensniveau op Curaçao aanzienlijk beneden dat van Nederland.

De hier aan de hand van de migratieliteratuur kort aangeduide factoren die een rol spelen bij besluitvorming over terugkeer, zullen in onze analyses in hoofdstuk 3 stel-

selmatig en veel uitvoeriger aan de orde komen. In hoofdstuk 4 staan we dan nader stil bij de belangrijkste obstakels die potentiële Curaçaose remigranten ervaren in hun besluitvorming omtrent terugkeer en bij de vraag wat de betrokken overheden hier kunnen doen. In hoofdstuk 2 zal het onderzoek zelf nader worden beschreven en geven we een algemeen overzicht van onze onderzoekspopulatie. De centrale vraagstelling van ons onderzoek luidt: Wat is het profiel van hoger opgeleide in Nederland woonachtige Curaçaoënaars die overwegen naar Curaçao terug te keren en hoe kan hun terugkeer worden bevorderd?

HOOFDSTUK 2

Opzet en uitvoering van het onderzoek

2.1. De opzet van het onderzoek

Zoals al in de inleiding aangegeven, is het initiatief voor dit onderzoek uitgegaan van de Stichting Kennis voor Curaçao. Ten tijde van de eerste contacten tussen deze stichting en de Erasmus Universiteit Rotterdam beschikte Kennis voor Curaçao over een lijst met gegevens van omstreeks 150 professionals van Curaçaose origine die in grote meerderheid in Nederland woonachtig waren en zich geïnteresseerd hadden getoond in terugkeer, althans naar de mogelijkheden hiervan hadden geïnformeerd. Sommigen van hen studeerden nog, anderen waren al afgestudeerd, doorgaans wel vrij recentelijk. De aanvankelijke gedachte voor dit onderzoek was zo veel mogelijk van deze mensen – op basis van vrijwilligheid – te benaderen met een uitgebreide vragenlijst om zo tot een profielschets van potentiële terugkeerders te komen. Vóór het begin van het onderzoek, in mei 2010, vonden de Passaat Recruitment Dagen plaats, een jaarlijks terugkerend evenement in Rotterdam waar Antilliaanse werkgevers en in Nederland woonachtige Antillianen elkaar treffen om vraag en aanbod op de Caribische arbeidsmarkt voor hoger geschoolden met elkaar te verkennen. Tijdens deze dagen is nog een aanzienlijk aantal namen en adressen van potentieel in migratie geïnteresseerde Antillianen verzameld, waardoor uiteindelijk een lijst ontstond van in totaal ongeveer 600 namen en (e-mail)adressen. Op basis van deze lijst is in de maanden november en december 2010 een survey uitgezet. Alle 600 potentiële respondenten ontvingen een e-mail met een link naar een website waarop ze een vragenlijst konden invullen. Uiteindelijk heeft dit het boven verwachting hoge aantal van 245 ingevulde enquêteformulieren opgeleverd; 202 daarvan waren volledig bruikbaar; de rest om uiteenlopende redenen slechts gedeeltelijk.

Het tweede gedeelte van het onderzoek bestond uit een reeks persoonlijke interviews onder deelnemers aan het survey die hadden aangegeven hieraan hun medewerking te willen verlenen. Een belangrijke overweging om het niet bij een schriftelijk survey te laten was dat onderzoek naar retournigratie zich bovengemiddeld leent voor sociaal wenselijke antwoorden. De kans hierop is kleiner als men in de gelegenheid is een zekere vertrouwensband op te bouwen met de respondenten en zo nodig op bepaalde antwoorden door te vragen. Bovendien hangt veel af van de formulering van de vraagstelling. Vrijwel iedereen die ooit is gemigreerd zal ook ooit wel eens hebben overwogen terug te keren, maar in het algemeen hebben slechts weinigen onder hen zeer concrete plannen hiertoe. Het is daarom zaak de vragen zodanig te formuleren dat de kans op betrouwbare antwoorden maximaal is. Van de 91 respondenten die hadden aangegeven in aanmerking te willen komen voor een interview zijn er uiteindelijk 23 benaderd die op grond van een aantal basiskenmerken een redelijke dwarsdoorsnede vormden van de respondenten van het eerder gehouden survey.

Alle 23 interviews zijn afgenomen door een team dat voornamelijk bestond uit jongeren met een Antilliaanse of Arubaanse achtergrond. Dit omdat werd verondersteld dat de respondenten openhartiger zouden zijn tegenover iemand van dezelfde herkomst. De interviews hadden een semigestructureerd en kwalitatief karakter. Dit houdt in dat de onderwerpen en de daarbij behorende vragen vaststaan, maar dat de volgorde en de manier van vragen stellen tot op zekere hoogte bepaald worden door het gesprek zelf.² Anders dan bij het survey gaat het er hier namelijk niet om te komen tot een profielschets van de in remigratie geïnteresseerde jongeren van Curaçaose afkomst, maar is het de bedoeling dieper in te gaan op de motivaties en die een rol spelen bij de beslissing al dan niet naar Curaçao te migreren en de omstandigheden die hierop van invloed zijn.

Gaande het onderzoek werd duidelijk dat ongeveer een kwart van de respondenten op het moment van het onderzoek niet in Nederland, maar op Curaçao of een van de andere Antilliaanse eilanden woonde. Kennelijk zijn sommige Antillianen die zich als belangstellende voor bemiddeling naar werk hebben ingeschreven intussen al vertrokken, op eigen gelegenheid dan wel als resultaat van die bemiddeling. Wij hebben besloten ook deze categorie in het onderzoek op te nemen, vooral omdat dit ons een kans gaf de wensen en ambities van Curaçaoënaars in Nederland te vergelijken met die van hun al teruggekeerde landgenoten. Ook die laatsten hebben immers voor de afweging gestaan tussen kiezen voor Nederland of kiezen voor Curaçao, maar die afweging heeft bij hen klaarblijkelijk al tot terugkeer geleid.

2.2. Vragen naar migratiebereidheid

Een eerder uitgevoerd onderzoek naar de migratiebereidheid onder de Nederlandse bevolking (Van Dalen & Henkens 2008) en onderzoek naar stedelijk burgerschap (Entzinger & Dourleijn 2008; Van Bochove et al. 2009) hebben als basis gediend voor de vragen die gesteld zijn aan de respondenten van ons onderzoek. Cruciaal in dit onderzoek is de manier waarop wordt gevraagd naar remigratie-intenties. Een beproefde manier om hierachter te komen, ook gehanteerd door Van Dalen en Henkens, is de respondenten te vragen hoe groot zij de kans achten dat zij over twee, vijf, respectievelijk tien jaar op een bepaalde plaats c.q. in een bepaald land wonen. In ons geval gaat het hierbij vooral om de keus tussen Nederland of Curaçao, maar denkbaar is natuurlijk ook dat iemand zichzelf ziet wonen in een derde land, dus een ander land dan Nederland of Curaçao. Daarom hebben wij de cruciale vraag in dit onderzoek geformuleerd als: "hoe groot acht u de kans dat u over twee/vijf/tien jaar in Nederland/Curaçao/een ander land dan Nederland of Curaçao woont en werkt?"

² Voor een volledig overzicht van de vragen die in de interviews beantwoord dienden te worden, tezamen met de daarbij horende instructies, zie bijlage 3.

Behalve over migratiebereidheid zijn, in lijn met de in paragraaf 1.2 aangegeven factoren, vragen gesteld over het opleidingstype en –niveau, de waardering van Nederland, Curaçao en eventuele andere migratiebestemmingen, de migratiegeschiedenis, familie- en andere sociale banden in Nederland, op Curaçao en in andere landen, de huidige levensomstandigheden en tal van andere zaken die invloed zouden kunnen uitoefenen op de beslissing wel of niet naar Curaçao te (r)emigreren.³

Het is van belang erop te wijzen dat de in dit onderzoek gehanteerde werkwijze betekent dat de resultaten niet per definitie representatief zijn voor alle Curaçaoënaars, noch die in Nederland noch die op Curaçao en ook niet voor de hoger opgeleiden onder hen. De respondenten zijn voorgeselecteerd op hun remigratiewens. Het is immers onwaarschijnlijk dat mensen die niet geïnteresseerd zijn in migratie naar Curaçao zich bij Kennis voor Curaçao hebben aangemeld of naar de Passaat Recruitment Days zijn gekomen. Representativiteit was ook niet de bedoeling van het onderzoek. Wel geeft het onderzoek een goed beeld van de verschillende factoren die van invloed zijn op de migratiebereidheid onder hoger opgeleide Curaçaoënaars, vooral ook in hun onderlinge samenhang. Het grote aantal respondenten dat aan dit onderzoek heeft willen meewerken, maakt dit beeld extra betrouwbaar.

2.3. Profielschets van de onderzoekspopulaties

Allereerst de profielschets van de surveypopulatie:

- Van de in totaal 245 respondenten zijn 172 (70%) vrouw en zijn 73 (30%) man.
- Van de 245 respondenten wonen 181 (75%) op het moment van het onderzoek in Nederland, 52 (22%) wonen op Curaçao, vijf (2%) op een van de andere Antilliaanse eilanden, één respondent woont op Aruba en één woont elders.⁴
- Van de 237 respondenten die de vraag hierover beantwoord hebben, zijn er 56 (24%) in Nederland geboren, 169 (71%) op Curaçao, vier (2%) elders in de voormalige Nederlandse Antillen en drie (1%) op Aruba.
- Van de 196 respondenten voor wie we dit hebben kunnen nagaan, is 55% als bureau voor tertiair onderwijs naar Nederland gekomen en 45% niet.
- Van de 201 respondenten die de desbetreffende vraag hebben beantwoord, zijn 108 (54%) nog studerend en 93 (46 %) niet meer.
- De respondenten zijn tussen 19 en 48 jaar oud; hun gemiddelde leeftijd is 28 jaar en 182 (77%) van de 237 respondenten zijn jonger dan 32 jaar.
- Van de 226 respondenten die de vraag hierover hebben beantwoord, hebben 216 (96%) in de loop van hun leven ten minste zes maanden aaneengesloten zowel op

³ Voor een volledig overzicht van de vragen uit de survey, zie bijlage 2.

⁴ Het aantal respondenten dat woonachtig is in het Caribische deel van het Koninkrijk, maar niet op Curaçao, is gering. In de statistische analyses die verder gingen dan tellingen, gemiddelden en percentages hebben we deze categorie buiten beschouwing gelaten: correlaties zijn bijvoorbeeld in zulke gevallen bijna altijd niet-significant.

Curaçao als in Nederland gewoond. We kunnen dus stellen dat de respondenten bij het beantwoorden van vragen over zowel Nederland als Curaçao kunnen putten uit eigen ervaring.

De persoonlijk geïnterviewde respondenten hebben de volgende kenmerken:

- Van de 23 geïnterviewden zijn zes (26%) man en 17 (74%) vrouw.
- Twintig respondenten (87%) wonen op het moment van het interview in Nederland; zij zijn op een plek van hun keuze geïnterviewd. Twee (9%) wonen op Curaçao en één in een ander land in Europa. Deze drie niet in Nederland woonachtige respondenten zijn via Skype geïnterviewd;
- Vijftien respondenten (65%) zijn op Curaçao geboren, zeven (30%) in Nederland en één op Aruba;
- Veertien respondenten (61%) zijn als bursaal naar Nederland gekomen, de overige negen (39%) niet;
- Zeven respondenten (30%) studeren nog, de overige 16 (70%) niet meer.
- De respondenten zijn tussen 20 en 48 jaar oud en hun gemiddelde leeftijd is 29 jaar; 18 respondenten (78%) zijn jonger dan 32;
- 21 respondenten (91%) hebben zowel in Nederland als op Curaçao gewoond gedurende een aaneengesloten periode van ten minste zes maanden.

HOOFDSTUK 3

Analyse van de onderzoeksresultaten

In dit hoofdstuk zullen, aan de hand van de eerder genoemde thema's, diverse factoren en kenmerken de revue passeren die van invloed kunnen zijn op de besluitvorming inzake remigratie onder onze respondenten. Steeds zal hierbij aandacht worden besteed aan zowel de gegevens die uit het survey naar voren zijn gekomen, als aan wat de persoonlijk geïnterviewde respondenten hebben aangegeven. De interviewcitaten dienen hierbij zoveel mogelijk als illustratie van de in de surveydata waargenomen patronen.

3.1. Migratieverleden en –perspectieven

Zoals eerder aangegeven, heeft het overgrote deel van de respondenten zowel in Nederland als op Curaçao een periode van ten minste zes maanden doorgebracht. Omdat zij allen ook aangeven in contact te staan met vrienden en/of familie, zowel in Nederland als op Curaçao, kunnen we ervan uitgaan dat zij van beide landen een relatief compleet en reëel beeld hebben.

De centrale vraag in dit onderzoek is die naar (re)migratieperspectieven. Eerder gaven we aan dat de respondenten hiertoe is gevraagd op welke termijn zij zichzelf in welk land zien wonen, en wel door middel van de vragen "hoe groot acht u de kans dat u over twee/vijf/tien jaar in Nederland/op Curaçao/een ander land dan Nederland en Curaçao woont en werkt?". Hierop konden ze antwoorden door middel van een vijfpuntsschaal, variërend van 1 ('die kans is heel klein') tot 5 ('die kans is heel groot'). In tabel 3.1 vindt u de gemiddelden van de antwoorden op deze vragen, uitgesplitst naar het land waar de respondent nu woont:

Tabel 3.1. Migratieperspectieven naar land van vestiging

Vraag	Gemiddelde waarde (resp. woonachtig in Nederland)	Gemiddelde waarde (resp. woonachtig op Curaçao)
Hoe groot acht u de kans dat u over 2 jaar in Nederland woont en werkt?	3,12	2,20
Hoe groot acht u de kans dat u over 5 jaar in Nederland woont en werkt?	2,35	2,14
Hoe groot acht u de kans dat u over 10 jaar in Nederland woont en werkt?	1,71	1,91
Hoe groot acht u de kans dat u over 2 jaar op Curaçao woont en werkt?	3,10	4,18
Hoe groot acht u de kans dat u over 5 jaar op Curaçao woont en werkt?	3,67	4,05
Hoe groot acht u de kans dat u over 10 jaar in Curaçao woont en werkt?	4,23	4,00
Hoe groot acht u de kans dat u over 2 jaar in een land anders dan Curaçao of Nederland woont en werkt?	1,99	1,89
Hoe groot acht u de kans dat u over 5 jaar in een land anders dan Curaçao of Nederland woont en werkt?	2,07	2,31
Hoe groot acht u de kans dat u over 10 jaar in een land anders dan Curaçao of Nederland woont en werkt?	2,14	2,43

Uit de antwoorden blijkt dat naarmate de termijn waarvoor de Curaçaoënaars in Nederland is gevraagd aan te geven waar zij denken te wonen en werken langer is, de kans groter wordt dat zij dan op Curaçao zullen zijn en kleiner dat men dan nog in Nederland is. Voor de meeste Curaçaoënaars in Nederland is remigratie wel degelijk een perspectief, maar vooral voor de lange termijn. De respondenten die op Curaçao wonen – en daarheen veelal onlangs zullen zijn teruggekeerd – hebben een geheel ander migratieperspectief. Hun intentie om op Curaçao te blijven is zeer duidelijk, en ook op de lange termijn vrij stabiel, en hun geneigdheid om zich (weer) in Nederland te vestigen is gering, ook op de lange termijn. Opmerkelijk is ook dat de keus toch veelal gaat tussen Nederland en Curaçao; de kans dat men zich in een ander land dan deze twee zal vestigen is voor de meeste respondenten niet erg groot. Wel lonkt dit perspectief op de lange termijn iets meer voor degenen die nu op Curaçao wonen dan voor hen die nu in Nederland zijn.

Tevens geeft een overweldigende meerderheid van de respondenten – 222 van de 236 aan wie dit gevraagd is – aan Curaçao als ‘thuis’ te zien, terwijl ‘slechts’ 141 respondenten aangeven (ook) Nederland als ‘thuis’ te zien. Bij nadere analyse blijkt dat de bursalen grotendeels voor dit verschil verantwoordelijk zijn; net als de niet-bursalen geven ze over het algemeen aan een ‘thuisgevoel’ bij Curaçao te hebben, maar ze zijn minder scheutig in het associëren van deze gevoelens met Nederland. De meeste niet-bursalen beschouwen zowel Curaçao als Nederland als ‘thuis’. Aangezien veel van de bursalen nog maar sinds enkele jaren in Nederland verblijven, is dit goed te begrijpen:

“De laatste jaren ben ik echt gewend hier, ik voel me gewoon thuis in Nederland. [...] Ik voel me hier goed, maar ik voel me op Curaçao beter.” (Resp. 1021)

Veel respondenten die als bursaal naar Nederland zijn gekomen, geven aan dat het van het begin af aan het de bedoeling is geweest meteen weer terug te gaan en dus op de korte of middellange termijn naar Curaçao te remigreren:

“Ik kwam gewoon met het doel mijn opleiding af te ronden, een beetje ervaring op te doen en dan terug te gaan.” (Resp. 1007)

“Vanaf toen ik hier naartoe ben gekomen, wist ik al dat ik na mijn studie direct terug zou gaan.” (Resp. 1021)

“Ik wil mijn school afmaken, en daarna doe ik universiteit en dan denk ik dat ik wel op Curaçao zal gaan werken” (Resp. 833)

Uit de eerdergenoemde literatuur weten we echter dat dit soort voornemens lang niet altijd betekent dat men na het behalen van een diploma meteen het land van herkomst weer opzoekt, zoals ook de volgende respondent aangeeft:

“De bedoeling is terug te gaan, ooit. Ik had gedacht na tien jaar, maar inmiddels is het alweer veertien jaar. [...] De laatste tijd zeg ik elk jaar weer: over vier jaar. En inmiddels is het vier jaar geleden dat ik dat voor het eerst zei.” (Resp. 1060)

Een reden waarom remigratie almaar wordt uitgesteld, is wellicht dat de keuze naar Curaçao te remigreren een definitief afscheid van Nederland als vestigingsland inhoudt:

“Als ik naar Curaçao ga, is het voor altijd, want dan ga ik mijn leven opnieuw starten. Als ik dan terugkom, moet ik hier weer opnieuw beginnen.” (Resp. 1085)

“Ik heb zoiets van, en ik heb het gewoon doorgedacht: als ik wegga, zet ik een punt achter Nederland; het is leuk geweest, ik heb een heleboel meegemaakt, maar dat was het dan.” (Resp. 1007)

“Als ik nu naar Curaçao ga, dan kom ik echt niet meer terug; echt niet!” (resp. 1001)

In de komende paragrafen zullen we stilstaan bij de overwegingen die een rol spelen bij de besluitvorming om al dan niet voor een bepaalde termijn in Nederland te blijven, dan wel naar Curaçao te migreren. Om het overzicht te bewaren, hebben we deze overwegingen ingedeeld in verschillende thema's, te weten:

- Belangrijke beslissingsmomenten;
- Transnationale contacten;
- Financiële en economische overwegingen;
- Omgangsvormen en mentaliteit;
- Staatsinrichting, bureaucratie en sociale voorzieningen;
- Geografie, natuur en klimaat.

3.2. Belangrijke beslissingsmomenten

Het eerste thema dat we behandelen is hoe bepaalde cruciale momenten of keerpunten in iemands leven van invloed kunnen zijn op migratieverlangens en –gedrag. Een mensenleven kent altijd bepaalde fases en het ligt voor de hand dat bij de overgang van de ene naar de andere fase migratie serieuzer als optie wordt overwogen dan op andere momenten, zeker onder mensen die om welke reden dan ook al worden gekenmerkt door een sterke transnationale oriëntatie. Dit laatste is bij Curaçaoënaars bepaald het geval, al was het maar om het feit dat ongeveer de helft van de potentiële

bevolking van dit eiland in Nederland of elders buiten Curaçao woont. Voorbeelden van zulke beslissingsmomenten zijn:

- Na de middelbare school, wanneer wordt besloten wat de vervolgstudie wordt en waar deze kan worden gevolgd, zoals het geval is bij de bursalen.
- Bij afronding van de studie in Nederland, wanneer men voor de keuze staat: blijven of meteen naar Curaçao gaan?
- Gaat men samenwonen en/of trouwen, dan rijst eveneens de vraag: doen we dit in Nederland of op Curaçao?
- Als sprake is van gezinsuitbreiding, stelt men zich die vraag nog een keer: willen we dat de kinderen in Nederland of op Curaçao opgroeien?
- Een volgend beslismoment is het tijdstip waarop de kinderen, of althans het oudste kind, naar school gaat.
- Zijn de ouders of andere naaste familie op Curaçao oud en/of hulpbehoevend, dan kan dit ook een reden voor migratie zijn;
- En tot slot: waar wil men zelf de oude dag doorbrengen?

Studiekeuze

Waarom kiezen middelbare scholieren op Curaçao of op andere eilanden ervoor naar Nederland te komen voor hun vervolgopleiding? Uit ons onderzoek blijkt (weinig verrassend) dat deze keuze in eerste instantie wordt bepaald door het feit dat sommige opleidingen wel in Nederland worden aangeboden en niet op Curaçao:

‘Ik had al snel besloten... op Curaçao qua motorvoertuigentechniek kom je tot VMBO, er is geen MBO daar. Dus toen dacht ik, dan kom ik naar Nederland om vier jaar MBO te doen en dan ga ik terug.’ (Resp. 1085)

Mocht een opleiding zowel op Curaçao als in Nederland worden aangeboden, dan blijken er vaak toch nog redenen te zijn om voor Nederland te kiezen, zoals de meer internationale oriëntatie of de hogere kwaliteit van een opleiding, of wellicht een jeugdige hang naar verandering of avontuur:

“Ik ben naar Nederland gekomen omdat dat me beter leek voor mijn ontwikkeling en hier heb ik meer kansen dan op Curaçao. Op Curaçao heb je wel opleidingen, maar hier krijg je meer dan alleen die opleiding; je bent zelfstandiger en maakt een heleboel dingen mee.” (Resp. 1007)

“Nederland heeft meer mogelijkheden. Curaçao is toch klein, ik was jong en je gaat voor de uitdaging, ook om meer te kunnen bereiken”. (Resp. 614)

Nederland is niet het enige en zeker niet het meest nabije land is waar deze mogelijkheden bestaan. Een veel gehoorde reden om voor Nederland te kiezen en bijvoorbeeld niet voor de Verenigde Staten is het feit dat Curaçaoënaars recht hebben op studiefinanciering als bursaal:

De kans om een studiebeurs in Nederland te krijgen was... het was makkelijker voor een Antilliaan dan bijvoorbeeld in Amerika. (Resp. 596)

Is men eenmaal klaar met studeren, dan staat men opnieuw voor een keuze: blijf ik in Nederland, ga ik naar Curaçao of zoek ik elders een baan? De onderzoekspopulatie bestaat, zoals eerder aangegeven, voor een groot deel uit bursalen, die over het algemeen het grootste deel van hun leven op Curaçao, Aruba, of een van de andere eilanden binnen de voormalige Nederlandse Antillen hebben doorgebracht. Toch ligt een directe terugkeer naar het land waar men is opgegroeid niet bepaald voor de hand. Uiteraard zijn er respondenten die niet kunnen wachten weer herenigd te worden met hun familie en geboortegrond:

“Ik denk dat het na zeven jaar genoeg is geweest en ik denk dat ik nu wel terug moet gaan, ja ik mis het gewoon.” (Resp. 1021)

“Ik wil gewoon terug; ik ben er geboren en getogen en het is mijn eilandje.” (Resp. 1007)

Toch wacht het overgrote deel van de respondenten na afloop van de studie liever nog met terugkeer. Van de bursalen in het surveybestand die aangeven niet meer te studeren, wonen er 19 op Curaçao of andere eilanden, terwijl er nog altijd 29 in Nederland wonen. Veel bursalen en oud-bursalen die nu in Nederland wonen, geven aan dat zij niet van plan zijn meteen na hun afstuderen terug te gaan naar Curaçao. Zij willen eerst hun kennis en vaardigheden in Nederland verder uitbreiden en verfijnen voordat ze remigreren:

“Mijn master duurt twee jaar, dus ik ben in 2012 klaar. Ik denk dat ik minimaal één à twee jaar wel in Nederland zou willen werken, maar daarna dan echt richting Curaçao...Waarom? Hier dan even werkervaring en sparen natuurlijk. Je kan niet met lege handen...” (Resp. 891)

Partners, samenwonen en trouwen

102 Respondenten hebben een partner. Van 44 van hen (53%) is die partner niet geboren op Curaçao of een van de andere Caribische eilanden. Dit kan een verder obstakel voor remigratie vormen. De antwoorden van respondenten met een in Nederland geboren partner op de vragen “Hoe groot acht u de kans dat u over

twee/vijf/tien jaar op Curaçao woont en werkt?” wijken dan ook stuk voor stuk significant af van de antwoorden van respondenten met een op Curaçao geboren partner. De laatste tonen een veel sterker voornemen dan de eerste op welke termijn dan ook op Curaçao te wonen en te werken. Het is dus niet verwonderlijk dat, als het onderwerp ‘samenwonen’ ter sprake komt, veel respondenten stilstaan bij de keuze tussen de Curaçao enerzijds en Nederland anderzijds:

“Op een gegeven moment ben ik 35, en dan kom je in een andere levensfase en dan moet je kijken: okay, waar ga ik me settelen? In Nederland of op Curaçao, Aruba, Sint Maarten? [...] Dan ga je denken aan kinderen, misschien aan trouwen.” (Resp. 1085)

Kinderen

De keuze voor het land waar eventuele kinderen opgroeien en naar school zullen gaan, is evenmin gemakkelijk gemaakt. Enerzijds wordt Curaçao, afgaande op de interviews, gezien als een meer kindvriendelijke en veiliger omgeving dan Nederland. Een respondent herinnert zich hoe ze als vijfjarige weigerde naar Nederland terug te gaan na een vakantie op Curaçao, met als gevolg dat ze daar onder het toezicht van haar naaste familie een deel van haar peutertijd heeft doorgebracht:

“Ik wilde niet meer terug, dus toen was het: heibel maken op de *airport*, en toen mochten mijn zus en ik achterblijven.” (Resp. 905)

Later in het interview vertelt ze over haar neefje van anderhalf, dat vorig jaar meeging naar Curaçao:

“Vorig jaar was ik er met mijn neefje van anderhalf en die heeft de hele tijd buiten kunnen rennen en die kwam echt in een dip toen hij terugkwam, van: ‘waarom mag ik niet naar buiten?’” (Resp. 905)

Ook deze respondent heeft goede herinneringen aan Curaçao en ziet daarom haar kinderen daar graag opgroeien:

“[Ik zie mijn kinderen het liefst opgroeien] op Curaçao, omdat ik mijn jeugd op Curaçao heel prettig vond. Mijn neefjes en nichtjes die daar naartoe gaan, die willen nooit meer terugkomen naar hier; ze hoeven geen kleren aan, ze kunnen lekker buitenspelen.” (Resp. 559)

Anderzijds zijn er redenen om een kind in Nederland te laten opgroeien: respondenten prijzen het onderwijssysteem⁵, dat in hun ogen beter is dan op Curaçao en stellen dat, als een kind eenmaal een bepaalde leeftijd heeft bereikt, het niet goed is hem of haar van omgeving te doen veranderen:

“Mijn kinderen zou ik vanwege het onderwijs in Nederland willen laten opgroeien. Als Curaçao dezelfde kwaliteit van onderwijs als Nederland zou hebben, dan kies ik voor Curaçao. Je wilt natuurlijk het beste voor je kind, en de meeste mensen trekken natuurlijk niet voor niets naar Amerika of naar Nederland.” (Resp. 788)

“We hebben een kind dat hier naar school gaat, dus ik wil haar ook niet uit haar omgeving halen. [...] Wellicht dat we in de basisschoolperiode toch nog besluiten om een paar jaartjes op Curaçao te gaan wonen, maar ik denk dat ik, tegen de tijd dat ze naar de middelbare school gaat... dat we dan eventueel ook terug naar Nederland zouden gaan. [...] Het is niet zo dat ik de kwaliteit van de middelbare scholen daar slecht vind, ik vind alleen dat de aansluiting van de middelbare school op de universiteit of het hbo beter zou zijn als ze hier ook de middelbare school zou volgen. Ik heb het zelf meegemaakt, daar de middelbare school en dan hier komen studeren en die aansluiting, ja dat vergt gewoon heel veel aanpassingen.” (Resp. 617)

Dat zowel Nederland als Curaçao het nodige te bieden hebben aan kinderen, maakt dat sommige respondenten aangeven dat het hun niet uitmaakt waar hun kinderen opgroeien:

“Mijn moeder wilde dat haar kinderen op Aruba opgroeiden omdat je daar nog kind kan zijn. In Nederland groeien kinderen heel snel op. [...] Dus ze wilde dat haar kinderen een jeugd hadden. Dat is wel mooi, en ik voel dat ik dat wel heb gehad. Maar als ik kijk naar familieleden die hier zijn opgegroeid, die zijn ook prima terecht gekomen. Ik denk dat het meest belangrijke is dat ouders gelukkig zijn: kinderen voelen dat aan. Uiteindelijk passen ze zich wel aan hun omgeving aan.” (Resp. 1011)

Het survey laat een vergelijkbaar beeld zien: het al dan niet hebben van kinderen vertoont geen statistische samenhang met het verlangen zich op welke termijn dan ook in Nederland dan wel in Curaçao te vestigen. Kennelijk zien onze respondenten met kinderen zowel voor- als nadelen aan vestiging in elk van beide landen, maar zij zien wel in dat het beste moment om een keus te maken is voordat er kinderen komen, of in ieder geval als ze nog klein zijn.

⁵ Op de door de respondenten ervaren kwaliteit van voorzieningen zoals onderwijs, zowel in Nederland als op Curaçao en de andere eilanden, gaan we in paragraaf 3.6 dieper in.

Zorg voor naaste familie

Als ouders of andere naaste familie op Curaçao of één van de andere eilanden een leeftijd bereiken waarop ze afhankelijk worden van anderen, wordt dit eveneens een factor die gaat meespelen bij de overweging wel of niet te remigreren:

“Ik heb natuurlijk maar 17 jaar van mijn ouders kunnen genieten en als ik ze aan de telefoon heb of op Curaçao ben, dan merk ik dat ze me wel missen. Ik heb goed contact met mijn ouders, maar ik weet niet of ik voor hen terug zou gaan. Mijn vader is 70 en suikerpatiënt, dus ik kan zomaar een telefoontje krijgen dat hij is overleden. Dus er zijn een aantal scenario's waar ik dagelijks, wekelijks aan denk, ook in dialoog met anderen. En een heleboel mensen zeggen: 'Ik wil ook van de laatste jaren met mijn ouders kunnen genieten.'” (Resp. 1085)

“Mijn vader [op Curaçao] heeft Alzheimer nu, dus het is ook meer dat dat nu aan mij gaat knagen, van: ik moet nu terug, want ik wil hem ook bijstaan.” (Resp. 620)

Ouder worden

Dezelfde respondent geeft aan dat het verlangen naar Curaçao te gaan met het verstrijken van de jaren steeds groter wordt:

“Ik mis mijn familie en vrienden op Curaçao heel erg. En het wordt met de tijd erger. [...] Ik zit de dagen te tellen om terug te gaan, echt.” (Resp. 620)

Het survey laat zien dat met het ouder worden het verlangen naar Curaçao te migreren inderdaad toeneemt. De mate van samenhang tussen twee variabelen kan statistisch worden uitgedrukt in een correlatiecoëfficiënt; zo ook bij leeftijd en terugkeerintenties. Is de kans klein genoeg dat een samenhang op toeval berust (uitgedrukt in een p-waarde van minder dan 5, resp. 1%), dan heet zo'n samenhang statistisch significant. De kans dat er ook daadwerkelijk sprake is van een samenhang, en dat er niet alleen maar een schijnverband is, bijvoorbeeld door de toevallige samenstelling van de onderzoekspopulatie, is dan groter dan 95, respectievelijk 99 %. In onderstaande tabel vindt u de correlatiecoëfficiënten van het geboortjaar van de respondent en drie verschillende termijnen waarop de respondenten denken te willen remigreren naar Curaçao, met aanduiding van hun eventuele significantie:

Tabel 3.2. Het verband tussen migratieperspectief en geboortjaar

	Hoe groot acht u de kans dat u over 2 jaar op Curaçao woont en werkt?	Hoe groot acht u de kans dat u over 5 jaar op Curaçao woont en werkt?	Hoe groot acht u de kans dat u over 10 jaar op Curaçao woont en werkt?
Geboortjaar respondent	-0,229**	-0,212**	-0,040

*Correlatie heeft een p-waarde van minder dan 5%

**Correlatie heeft een p-waarde van minder dan 1%

De wens op lange termijn (tien jaar) naar Curaçao te migreren hangt niet significant samen met de leeftijd van de respondent. De wens om op korte tot middellange termijn (twee tot vijf jaar) naar Curaçao te migreren vertoont echter wel een significante samenhang met de leeftijd van de respondent: hoe ouder de respondent, des te sterker bij hem of haar de behoefte op de korte of middellange termijn terug te keren.

3.3. Transnationale contacten

Met wie contact en waar wonen ze?

Uit de voorgaande paragraaf komt een beeld naar voren dat de respondenten die in Nederland wonen door overzeese familiecontacten een sterke band met Curaçao en de andere eilanden onderhouden. Hoe zit het nu met omvang, frequentie en vorm van deze contacten?

Het survey biedt een goed overzicht van de landen waar de vrienden en familie van de respondenten zich bevinden. In de tabel hieronder vindt u de antwoorden op de vragen waar de kinderen, respectievelijk de broers/zussen, de overige familieleden en de meeste vrienden van de respondenten wonen. Merk op dat de percentages behalve bij 'meeste vrienden' niet noodzakelijk optellen tot 100, omdat een respondent niet per se in elk van de genoemde categorieën familieleden hoeft te hebben en, als dat wel het geval is, familieleden die tot eenzelfde categorie behoren (bijv. broers/zussen) in verschillende landen kunnen wonen.

Tabel 3.3. Familieleden en vrienden van respondenten naar huidig woonland

	Kinderen	Broers/zussen	Overige familie	Meeste vrienden
N =	209	190	206	207
Nederland	44 (21%)	150 (78%)	52 (25%)	149 (72%)
Curaçao	10 (5%)	106 (56%)	140 (68%)	51 (25%)
Sint Maarten	0 (0%)	3 (2%)	0 (0%)	0 (0%)
Overige vml. Ant.	1 (0%)	1 (1%)	1 (0%)	1 (0%)
Aruba	2 (1%)	5 (3%)	2 (1%)	0 (0%)
Andere landen	0 (0%)	0 (0%)	11 (5%)	6 (3%)

Het grootste deel van de kinderen van de respondenten woont in Nederland. Dit is geen verrassing, aangezien het grootste deel van de surveypopulatie zelf ook in Nederland woont en het om jonge ouders gaat van wie de kinderen ook nog jong zijn. De broers en zussen zijn meer evenwichtig verdeeld tussen Nederland en Curaçao, terwijl de overige familieleden – onder wie ook de ouders – overwegend op Curaçao wonen. Driekwart van de respondenten rapporteert dat hun meeste vrienden in Nederland wonen. Ook dat is niet verwonderlijk, omdat eveneens driekwart van de respondenten momenteel in Nederland woont. Wel geven respondenten vaak aan dat hun vriendengroep in Nederland voor een groot deel bestaat uit mensen met een Antilliaanse of andere niet-Nederlandse achtergrond:

“Ik heb multiculturele vrienden; ik heb Chinese vrienden, Nederlandse vrienden, Turkse vrienden, Marokkaanse vrienden, Antilliaanse vrienden, Kaapverdiaans, Surinaams, voor mij maakt kleur, nationaliteit niet uit. Maar als ik kijk naar de totaliteit van mijn vrienden, kan ik wel zeggen dat, als ik het in een percentage uitdruk, 60-65 procent Antilliaan of Arubaan is.” (Resp. 1085)

“De meeste vriendinnen of vrienden die ik heb gemaakt in Nederland, die zijn wel van het buitenland, dus de meeste zijn geen Nederlander. Ik heb wel Nederlandse vrienden hoor.” (Resp. 1021)

Ook is respondenten gevraagd hoe ze hun eigen leefsituatie beoordelen op verschillende aspecten, waaronder ‘sociale contacten’. Bij statistische analyse bleek dat in Nederland wonende respondenten geen significant positievere of negatievere waardering van hun sociale contacten hebben dan degenen die op Curaçao wonen. Wel is voor de respondenten in Nederland sprake van een significant en positief verband tussen de kans dat ze nog langere tijd in Nederland blijven wonen en werken en hun waardering van hun sociale contacten aldaar (zie tabel 3.4.). Anders gezegd: hoe tevredener in Nederland woonachtige respondenten zijn met de sociale contacten die ze hebben, des te groter de kans dat ze zichzelf op welke termijn dan ook in Nederland zien blijven.

Tabel 3.4. Het verband tussen de beoordeling van de eigen sociale contacten en het migratieperspectief (uitsluitend de in Nederland wonende respondenten)

	Hoe groot acht u de kans dat u over 2 jaar in Nederland woont en werkt?	Hoe groot acht u de kans dat u over 5 jaar in Nederland woont en werkt?	Hoe groot acht u de kans dat u over 10 jaar in Nederland woont en werkt?
Hoe beoordeelt u uw sociale contacten?	0,253**	0,218**	0,203*

*Correlatie heeft een p-waarde van minder dan 5%

**Correlatie heeft een p-waarde van minder dan 1%

Hoe contact en hoe vaak?

Curaçaoënaars in Nederland onderhouden intensieve contacten met familie en vrienden in Curaçao. Het gaat hier zowel om contacten in levenden lijve, als ook om allerlei andere vormen van contact:

- 60 % van de in Nederland woonachtige respondenten met familie op Curaçao ziet deze familie minimaal één keer per jaar. In de omgekeerde situatie (woonachtig op Curaçao, familie in Nederland) is dit 58 %.
- 57 % van de in Nederland woonachtige respondenten met familie op Curaçao heeft minimaal één keer per week op de een of andere manier contact met hen. In de omgekeerde situatie is dit 55 %.

- 61 % van de in Nederland woonachtige respondenten die aangeven dat het grootste deel van hun vrienden op Curaçao woont, ziet deze minimaal één keer per jaar. In de omgekeerde situatie (woonachtig op Curaçao, vrienden in Nederland) is dit 75 %.
- 46 % van de in Nederland woonachtige respondenten die aangeven dat het grootste deel van zijn of haar vrienden op Curaçao woont, heeft minimaal één keer per week op de een of andere manier contact met hen. In de omgekeerde situatie is dit 54 %.

Het laat zich raden dat contacten op allerlei manieren worden onderhouden, niet alleen via telefoon en e-mail, maar ook door middel van de zogenaamde *social media* (Facebook, Hyves, Twitter) en internetbeldiensten (bijvoorbeeld Skype).

“Dat is natuurlijk nu wel makkelijk met Facebook en Hyves en Ping en dat soort dingetjes, dus ja, nu spreek ik ze eigenlijk heel erg vaak. [...] Degenen die ik op mijn Ping heb om de zoveel dagen. En Facebook, ja... verjaardagen enzo... alles wordt een beetje bijgehouden nu.” (Resp. 905)

Bovenstaande respondent refereert ook aan een medium dat pas de laatste twee jaar in zwang is geraakt, met name onder transnationale gemeenschappen: Ping. Dit is een uitgebreide SMS-service met een eigen, snel netwerk, waarvan bezitters van een BlackBerry (een fabrikant van o.a. zogenaamde *smartphones*) kosteloos gebruik kunnen maken, ook als er gecommuniceerd wordt met iemand buiten de eigen landsgrenzen. De volgende respondent heeft bij zijn laatste bezoek aan Curaçao gemerkt dat de BlackBerry daar behoorlijk populair is:

“De BlackBerry is er helemaal een hype. Iedereen loopt zo: kopjes naar beneden.” [doet alsof hij tekst invoert op een BlackBerry]. (Resp. 786)

Toch zijn alle respondenten het erover eens dat iemand ‘in het echt’ spreken nog altijd de voorkeur geniet, vooral als het gaat om het aanhalen van de familiebanden:

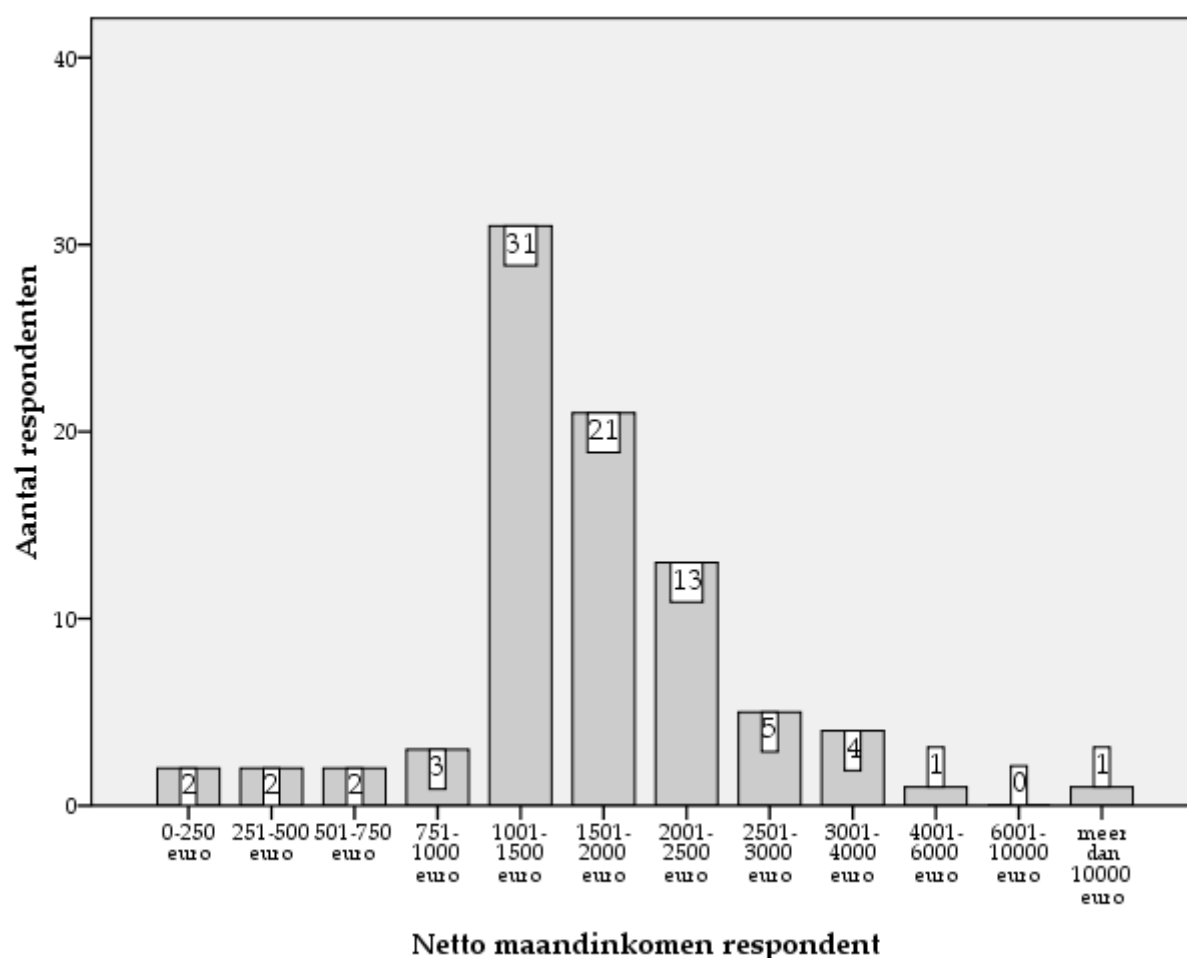
“Op zich hebben we best wel hechte familiebanden, dus dan is het soms wel maf om alles via Skype en zo te doen, dus het ideaal is wel om iedereen weer bij elkaar te hebben.” (Resp. 1093)

3.4. Financiële situatie en economische overwegingen

Financiële situatie van respondenten

Ter inleiding van deze paragraaf de inkomensverdeling van de respondenten:

Figuur 3.1. *Inkomensverdeling niet-studerende respondenten (in % van het totaal)*

Als we als ruwe grens voor een modaal netto inkomen 1500 euro aanhouden, zien we dat een groot gedeelte van de niet (meer) studerende respondenten net beneden deze grens verdient. Gezien de relatief lage gemiddelde leeftijd van onze onderzoeksgroep is dat niet verwonderlijk. Verder is er een behoorlijk aantal respondenten dat meer dan een modaal inkomen geniet.

Voor dit onderzoek is vooral van belang of de huidige of gewenste inkomenssituatie van invloed is op de overweging – op welke termijn dan ook – naar Curaçao te migreren. Het blijkt echter dat de migratiewens niet significant samenhangt met het inkomen en evenmin met de waardering van het eigen inkomen.

In het onderzoek is ook gevraagd of men een koophuis dan wel een huurhuis bewoont. Hierachter zit de gedachte dat de aankoop van een woning verwezenlijking van een remigratiewens minder waarschijnlijk maakt, zeker op korte of middellange termijn. Van de 109 respondenten in Nederland die de desbetreffende vraag hebben beantwoord wonen 27 (25%) in een koophuis. Voor de respondenten op Curaçao ligt dit aandeel veel hoger, namelijk 18 (82%) van de 22. Dit is niet zo verrassend, omdat de in Nederland wonende Curaçaoënaars over het algemeen jonger zijn – er zijn immers veel nog studerende onder hen. Zij zullen doorgaans niet in een koophuis

wonen. Omgekeerd behoren tot de respondenten op Curaçao veel remigranten die na hun studie zijn teruggekeerd. Hun gemiddelde leeftijd is wat hoger en velen bevinden zich al in de levensfase waarin men zich doorgaans 'settlet'. Overigens geven respondenten in Nederland nogal eens aan het kopen van een woning in Nederland uit te stellen in verband met hun remigratiewens:

"Op dit moment heb ik geen koophuis, want dan zit ik vast en dan heb ik de mogelijkheid niet om snel te zeggen 'okay, alles verkopen, weg'." (Resp. 786)

Een enkele respondent, die al langere tijd in Nederland woont en werkt, geeft aan uit financiële overwegingen toch een huis gekocht te hebben:

"Op een gegeven moment ben je zo lang in Nederland en je gaat werken en zo... We vonden het zonde om huur te blijven betalen en je krijgt er niets voor terug, en met een koopwoning als het goed is wel, het is toch een beetje een investering." (Resp. 1093)

Een andere mogelijke binding aan Nederland is het hebben van een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd, iets wat vaak ook weer vereist is bij de aanschaf van een woning. De respondenten die in Nederland wonen en een vast arbeidscontract hebben, scoren gemiddeld een waarde van 3,62 op de vraag "Hoe groot acht u de kans dat u over twee jaar in Nederland woont en werkt?". Zij die geen vast contract hebben scoorden daarentegen slechts 3,00 op de eerder genoemde vijfpuntsschaal. Dit verschil is statistisch significant met een p-waarde minder dan 5 procent (d.w.z. met een waarschijnlijkheid van ten minste 95 % dat de samenhang niet op toeval berust). Een en ander betekent dat respondenten die in Nederland wonen en een vast contract hebben eerder geneigd zijn de komende twee jaar in Nederland door te brengen dan respondenten in Nederland die geen vast contract hebben. Eén respondent is hierover zeer duidelijk:

"Als ik een vast contract krijg, blijf ik sowieso 3 of 4 jaar hier." (Resp. 1085)

Beoordeling economisch klimaat Nederland en Curaçao

Of een respondent nu in Nederland woont dan wel in Curaçao, men ziet duidelijk dat de carrièremogelijkheden op Curaçao beperkter zijn dan in Nederland. Op een schaal van 1 tot 5 worden de carrièremogelijkheden in Nederland gemiddeld met 4,09 beoordeeld; voor Curaçao ligt deze beoordeling op 3,69, een statistisch significant verschil. De respondenten zien ook dat de lonen in Nederland aanzienlijk hoger liggen dan in Curaçao. Met de stelling "in Nederland ontvang ik voor hetzelfde werk een hoger salaris dan op Curaçao" blijken 150 van de 185 respondenten (81%) het 'eens' of 'helemaal eens'.

Ook beoordeelt men Nederland significant beter dan Curaçao als het gaat om de economische situatie ter plaatse: op de vijf puntsschaal scoort Nederland 3,47 en Curaçao 2,88, eveneens een significant verschil.

Niettemin zijn de in Nederland woonachtige Curaçaoënaars ervan overtuigd dat ze ook op Curaçao een passende baan zullen kunnen vinden, los van de eventuele salariëring en de doorgroeimogelijkheden. Aan alle respondenten is gevraagd hoe groot ze de kans achten dat ze met hun opleiding en/of beroepsachtergrond in Nederland en ook Curaçao aan een baan kunnen komen. Ook het antwoord op deze vraag kon worden gegeven op een schaal van 1 ('heel kleine kans') tot 5 ('heel grote kans'). De gemiddelde score voor Nederland bedraagt 4,15, die voor Curaçao 3,99. Dit verschil is te klein om significant te zijn en hoewel Curaçao dus een fractie lager scoort dan Nederland, acht men de kans om daar werk te vinden nog altijd 'groot'.

De antwoorden op bovenstaande vragen vertonen geen statistische samenhang met het remigratieperspectief naar Curaçao, ongeacht de hierbij gehanteerde tijdschik. Met andere woorden: men oordeelt relatief gunstig over de kansen op werk op Curaçao, maar toch kunnen die relatief gunstige arbeidskansen de Curaçaoënaars in Nederland niet echt tot terugkeer verleiden, niet op de kortere en evenmin op de langere termijn. De respondenten zijn zich ervan bewust dat zij bij een eventuele remigratie genoeg moeten nemen met minder salaris en beperktere carrière mogelijkheden en bovendien terecht komen in een minder gunstig economisch klimaat, maar ook dit lijkt dit geen invloed te hebben op hun wens al dan niet naar Curaçao te migreren. De volgende citaten trachten wat meer licht te werpen op de achtergronden van dit toch wel verrassende resultaat.

Economische overwegingen van respondenten

Allereerst geven de respondenten aan dat, hoewel ze voor een vergelijkbare baan op Curaçao waarschijnlijk minder betaald zouden krijgen, veel zaken er ook goedkoper zijn:

"Natuurlijk heb ik daar ook minder lasten, daar moet je ook rekening mee houden."
(Resp. 1060)

"Een huurhuis kost hier 500 euro per maand, daar 500 gulden. Daar betaal je je bijvoorbeeld weer niet blauw aan kinderopvang. Een vriend van mij heeft drie tantes op Curaçao die babysitter kunnen zijn. Die betaal je wel wat, maar dat kun je niet vergelijken met wat je hier aan kinderopvang betaalt." (Resp. 905)

Dit geldt echter niet voor alle zaken; veel goederen moeten op Curaçao worden geïmporteerd, wat als gevolg heeft dat deze nog altijd duur zijn:

“Ik heb veel vrienden die nu zijn verhuisd naar Curaçao en die zeggen dan dat het daar goedkoper is qua manier van leven: je hebt aan veel minder genoeg. Op zich klopt dat ook wel: als je alleen kijkt naar de huurprijzen of de huizenprijzen, dan is dat inderdaad wel lager, maar luxe goederen zijn nog steeds wel heel erg duur voor wat je daar verdient. De boodschappen... Als je daar met je euro heen gaat is het hetzelfde, maar als je mijn salaris zou halveren en dan voor die prijs die boodschappen zou halen, dan is het toch echt behoorlijk duur.” (resp. 905)

Curaçaoënaars in Nederland zijn zeker niet tot alles bereid zijn als het gaat om de achteruitgang in salaris bij een eventuele remigratie. Veel respondenten geven aan dat er een bepaald minimuminkomen is waaronder ze beslist niet willen zakken. Dit minimuminkomen varieert naar gelang de huishoudenssamenstelling en leefstijl van de respondent:

“Mijn salaris? Hm... Ik heb al gewerkt op Curaçao, dus ik weet wat de salarissen daar zijn. Laten we zeggen... Je kan het niet vergelijken met Nederland, maar... [...] ik ga niet onder de 3500 [Antilliaanse guldens]. [...] Als ik ga met mijn gezin, dan moet ik een huis hebben, dus ik moet wel kunnen rondkomen.” (Resp. 559)

“Als ik een passende baan aangeboden zou krijgen op Curaçao, zou ik tussen de 1600 en 1800 euro willen verdienen [...] Ik zou wel genoeg nemen met een lager loon, maar ik wil niet te weinig verdienen, omdat dit niet bij mijn opleidingsniveau past.” (Resp. 788)

Het meest gehoorde criterium om dit minimum te bepalen, is dat men ervan rond moeten kunnen komen of er ‘gewoon lekker van moet kunnen leven’:

“Als je een huis, een auto en een baan hebt, dan is Curaçao echt een paradijs, [...] dan leef je goed op Curaçao.” (Resp. 891)

Ik wil gewoon mijn lasten kunnen betalen en een normaal leven kunnen leiden, dat je kunt zeggen: ‘vandaag wil ik uit eten gaan’ en dat je dan niet hoeft te kijken of je nog genoeg geld hebt.” (Resp. 1085)

Ten aanzien van hun eventueel aan te nemen baan op Curaçao zijn de meeste respondenten niet al te kieskeurig. Werk moet vooral leuk zijn, ook al zou dat betekenen dat men een baan onder zijn of haar opleidingsniveau of buiten het eigen opleidingsgebied moet accepteren:

“Geld speelt niet altijd een rol; je moet het ook naar je zin hebben” (Resp. 786)

“Als ik zou moeten kiezen tussen een baan op Curaçao die niet aansluit op mijn achtergrond en een baan in Nederland die wel aansluit op mijn achtergrond, dan denk ik dat ik toch voor Curaçao zou gaan...” (Resp. 891)

“Voor mij gaat het niet om het geld; als ze me een baan van 10.000 euro [per maand] aanbieden, kan ik hem ook weigeren. [...] Als ik het niet leuk vind, ga ik het ook niet doen.” (Resp. 1085)

Op de vraag wat zwaarder weegt: wonen en werken op Curaçao of een baan die aansluit op haar kennis en vaardigheden, antwoordt deze respondent:

“Wonen en werken op Curaçao. [...] Ik ben klaar om terug te gaan.” (Resp. 1021)

3.5. Omgangsvormen en mentaliteit

Het zal bepaald geen verrassing zijn dat onze respondenten zich terdege bewust zijn van de verschillen tussen de Curaçaose en de Nederlandse omgangsvormen en mentaliteit. Ook in tal van eerdere publicaties is hierop gewezen (o.a. Marcha & Verweel 2000). Dit neemt niet weg dat er nauwelijks verschil is in de totale waardering hiervan: de gemiddelde waardering voor Nederland op het punt ‘mentaliteit van de bevolking’ door onze respondenten is 2,88 (wederom op een vijfpuntsschaal). Curaçao scoort vergelijkbaar met 2,85, een verwaarloosbaar, niet significant verschil. De overeenkomst tussen deze gemiddelden doet echter in het geheel geen recht aan de veelheid aan uiteenlopende opvattingen die uiteindelijk de gemiddelde waardering voor beide landen bepalen. Daarom zullen we in deze paragraaf de diverse aspecten die gezamenlijk die eindwaardering bepalen nader uiteenrafelen.

Sociale controle en individuele vrijheden

Ten opzichte van Nederland wordt Curaçao als een gemeenschap ervaren die meer sociale controle uitoefent op haar leden. Vermoedelijk door de hogere bevolkingsdichtheid, de grotere schaal, de meer individualistische en stedelijker levensstijl (veel respondenten wonen in een grote stad of randgemeente daarvan) en – zeker in het geval van bursalen – de afwezigheid van directe familie wordt Nederland als een ‘vrijere’ samenleving ervaren. Sommige respondenten ervaren dit als positief; zij prijzen de zelfstandigheid die ze hebben in Nederland:

“Wat me bevalt aan Nederland? Nou ja, sowieso de zelfstandigheid, dat je leert zelfstandig dingen aan te pakken. [...] Dat spreekt me aan, dat heb ik ook geleerd. Want meestal is het op Curaçao: ‘Als het vandaag niet lukt, dan komt het morgen wel’. Maar wat je op dat moment kunt regelen... Je weet niet of je morgen ook die kans krijgt. Dus gelijk handelen.” (Resp. 614)

Curaçao komt er in die vergelijking minder positief vanaf:

“In Nederland leer je vooral zelfstandig te werken en op Curaçao moest je óveral akkoord voor vragen.” (Resp. 905)

In het volgende citaat geeft dezelfde respondent treffend aan hoe ze de sociale controle op Curaçao aan den lijve heeft ondervonden:

“Ik weet nog dat ik tegen een vriendin zei: ‘weet je, dan ga ik de pil wel voor je kopen. Je kan het daar gewoon los kopen in de apotheek, dan koop ik het voor zes maanden voor je.’ En toen ging ik het kopen... Nou, echt... binnen tien minuten belde mijn vader: ‘Heb je net de pil gekocht?’” (Resp. 905)

Ook deze respondent ervaart op Curaçao een hogere mate van sociale controle. Zij ervaart deze echter als positief:

“Je hebt er toch een beetje sociale controle: je kind wordt niet makkelijk ontvoerd...” (Resp. 867)

Of de sociale controle voor zowel jongens als meisjes geldt, wordt niet geheel duidelijk, vooral omdat hiernaar niet expliciet is gevraagd. Voor één respondent is het echter klip en klaar dat jongens op Curaçao meer vrijheden genieten en minder verantwoordelijkheden hebben:

“Er is op Curaçao wel een groot verschil tussen jongens en meiden. Als jongen mag je eigenlijk alles terwijl je als meisje toch meer wordt beschermd. Mijn broers zijn gewoon heel erg laks, terwijl mijn zus en ik zoiets hadden van ‘HBO moet wel minimaal het papiertje zijn dat je binnenhaalt’.” (Resp. 905)

Omgekeerd wordt de hoge mate van individuele vrijheid die respondenten in Nederland zeggen te genieten, gecombineerd met de lossere sociale verbanden, door nogal wat respondenten als negatief ervaren:

“Ik vind de *open mindedness* in Nederland niet goed: alles kan, alles is geoorloofd, alles is goed te praten en zo ben ik niet opgevoed.” (Resp. 620)

“Meiden van elf jaar praten in Nederland over mannen terwijl wij op Curaçao op die leeftijd met poppen speelden. Een neefje van 8 jaar kwam laatst thuis en zei dat een meisje hem leuk vond en ik dacht van: ‘waar beginnen we aan?’” (Resp. 823)

“In Nederland is het ieder voor zich, dat is het. Zo bekijk ik het” (Resp. 833)

Het contrast tussen de mate van sociale controle in Nederland en op Curaçao komt het scherpst naar voren in de verhalen over bursalen die enkele in Nederland opgegroeide respondenten vertellen:

“Als bursalen naar Nederland komen om te studeren, dan blijven ze hier hangen omdat ze hier toch de nodige vrijheden hebben. Als je achttien, negentien bent bij die bursalengroep, ben je eigenlijk als kind thuis gehouden, je gaat niet zelf naar school, je wordt gebracht en opgehaald [...] dus je bent heel erg afhankelijk van je ouders. En dan kom je hier, ja, als je niet veel familie hebt die je opvangt sta je er een beetje alleen voor. [...] Ik woonde ook in een studentenflat en toevallig werd de kamer naast me van SSC [DUO/IB-groep van Curaçao], helaas... een meisje dat ook via de bursalen was gekomen. Nou, die had dus haar kamer, en verder... SSC die helpt niet echt, je moet het gewoon echt zelf gaan doen. Je bent niet verplicht om naar school te gaan, niemand die je in de gaten houdt. Dus dan is het uitslapen, dat gebeurt dan veel te vaak, mensen gaan niet meer naar school, er is geen controle, of ze eten alleen maar junkfood, want er is niemand die voor ze kookt thuis. Dus je moet die meiden eigenlijk heel erg goed begeleiden en anders wordt het gewoon tien keer niks eigenlijk. En van de meiden die in 2007 zijn gekomen, ken ik er al heel veel die al na twee of drie maanden zijn gestopt met hun school of studie.” (Resp. 905)

“Ik merk het zelf nu met mijn neefje. Die woont bij mijn moeder nu, die doet nu MBO... ik zie het ook aan hem: hij heeft geen controle over geld. Hij smijt maar met het geld.” (Resp. 786)

Uiteraard betekent dit niet dat dit voor alle bursalen geldt. De bursalen die zijn geïnterviewd voor dit onderzoek geven aan in het begin wel te hebben moeten wennen. Verhalen zoals in bovenstaande twee citaten zijn we echter niet tegengekomen, al is het goed mogelijk dat sommige bursalen uit schaamte niet alles hebben verteld.

Structuur, stress en stiptheid

Het merendeel van de geïnterviewde respondenten is van mening dat het leven in Nederland een zekere gejaagdheid met zich meebrengt:

In Nederland gaat alles snel, dus moet je ook snel kunnen handelen. Men heeft geen tijd om op je te blijven wachten.” (Resp. 614)

De meeste respondenten ervaren dit als onaangenaam; in de vergelijking met Curaçao komt laatstgenoemd land dan ook als winnaar uit de bus:

“Als ik hier om negen uur begin en om vijf uur naar huis ga, zit ik dik een half uur vast op een stuk snelweg waar ik normaal tien minuten over doe. Dan ben ik zes, zeven uur pas thuis, is het donker, moet je nog eten; qua gevoel is gewoon je hele avond eigenlijk weg, draait je hele week zo’n beetje om werken, en als je dan ziet waar je nog meer tijd voor hebt... op Curaçao is dat gewoon anders.” (Resp. 905)

“In Nederland heb je minder *quality of life*. Ik ben heel de dag van huis en mijn kinderen gaan naar kinderopvang en we komen thuis dan is het half zeven, half acht en moeten ze slapen en in het weekend zie je ze als je niet je huishouden moet doen en boodschappen. Op Curaçao heb je meer *quality of life* omdat de afstanden gewoon korter zijn.” (Resp. 1060)

“In Nederland is het werken, werken, werken, betalen, betalen, betalen. Op Curaçao is dat ook, maar na vijf uur ‘bruist’ het er nog; je bruist van de energie. Hier in Nederland kom je thuis, ga je eten, kijk je tv en dan is het klaar. Op Curaçao geniet je; het leven daar is voornamelijk buiten.” (Resp. 786)

“Het is op Curaçao fijn om er mensen te kennen, familie te hebben, het is er *easy going* qua woning, werken en relaxen. De kwaliteit van leven is er hoger...zulke dingen als dat je zondag lekker naar de *beach* kan gaan, af en toe een barbecue hier en daar... Na je werk kun je lekker relaxen aan het strand. In Nederland is het werken-eten-slapen.” (resp. 1093)

Een enkeling waardeert de prestatiedruk en de vereiste handelingssnelheid positief:

“Ik vind de prestatiedrang die in Nederland bestaat positief; ik vind het goed dat je de drang hebt om ergens naar toe te werken.” (resp. 599)

“Ik ben wel iemand die ervan houdt dat dingen wat sneller gaan, maar op Curaçao is het niet echt van de regeltjes, wat je in Nederland misschien wel hebt.” (Resp. 867)

Ook zitten er keerzijden aan de *easy going* levensstijl op Curaçao:

“Dingen die ik niet zo leuk vind aan Curaçao? Misschien dat het soms wat langzamer gaat, maar ja dat is gewoon... Je past je gewoon aan, je weet gewoon dat dat daar zo is.” (Resp. 867)

“De mentaliteit van de mensen op Curaçao is negen tot vijf, dus ze klokken uit om vijf uur. Soms kwam ik om kwart voor vijf om informatie vragen [binnen het bedrijf waar resp. toen stage liep] maar dan zeggen ze gerust: ‘over vijftien minuten ga ik weg’ Ze hadden geen mentaliteit van: ‘we werken over’ of een beetje hart voor de zaak. Terwijl... hier in Nederland is het wel normaal dat je tien, dertig minuten langer doorwerkt.” (Resp. 786)

Verder komt naar voren dat de respondenten een duidelijk verschil waarnemen als het gaat om het volgen en naleven van regels en procedures. In Nederland ervaart men dat regels en professionele conventies als op tijd komen erg strikt worden nageleefd, terwijl men in Curaçao een meer pragmatische houding heeft ten opzichte van dergelijke afspraken. Ook hier geldt dat dit voor beide landen zo zijn voor- en nadelen heeft:

“Op Curaçao werkt niet iedereen op tijd. Als je iets niet kan dan helpen ze je of dan zien ze misschien iets door de vingers. Bijvoorbeeld... Ik stond net [in Nederland] in de trein en een mevrouw... ze leek op een asielzoeker en ze had geen treinkaartje, ze ging huilen en de conducteur deed erg hard tegen haar. Van die dingen moet je even slikken. Op Curaçao zou dat niet snel gebeuren, daar zeggen ze ‘*Ai, bai numa*’ [Ach, laat maar zitten]. Die houding hebben ze in Nederland niet. Curaçao is veel relaxter” (Resp. 833).

“De *lifestyle* hier, alles is strikt... op tijd, de hele mentaliteit van Nederlanders, dat is een beetje waar ik tegen opkijk...” (Resp. 833)

“In Nederland wacht iedereen bij de bakker netjes op zijn beurt. Op Curaçao kan er iemand gewoon helemaal achteraan staan, maar als die persoon hard genoeg gilt zal die als eerste worden geholpen. Daar zal ik me gewoon overheen moeten zetten.” (Resp. 620)

Directheid

Een andere eigenschap die vaak aan Nederlanders wordt toegedicht, is het feit dat zij eerlijk en direct zeggen waarop het staat. Door de één wordt dit als transparant ervaren, maar door de ander als bot. Veel Curaçaoënaars geven aan dat zij hieraan moesten wennen. Zij realiseren zich dat zij zelf veel terughoudender zijn:

“Als je in Nederland een mening hebt, dan geef je die gewoon en dan wordt er niet raar naar je gekeken, maar op Curaçao is het niet normaal dat je je mening geeft over iets. Daar doen mensen het gewoon achter je rug of zo; dat vind ik wel wat minder. Als je het bijvoorbeeld niet eens bent met een beoordeling, dan denk ik dat ze op Curaçao raar gaan kijken als je zegt: ‘ik ben het er niet mee eens’.” (Resp. 1007)

“De cultuur op Curaçao bevalt me minder. Het is echt ons kent ons. Ze zijn er naar mijn mening ook iets meer gesloten.” (Resp. 788)

“Het heeft mij in Nederland een paar maanden gekost om mijn mond open te trekken en te zeggen dat je het ergens niet mee eens bent. Antillianen zijn het ook wel eens ergens niet mee eens, maar wij zijn heel gesloten. Maar op een gegeven moment heb ik gezien dat ik daar niets mee bereikte.” (Resp. 1085)

“Ik heb nu nog een te grote mond; als ik nu op Curaçao zou gaan werken, zou ik er alleen maar ruzie krijgen.” (Resp. 905)

Vooroordelen, vriendjespolitiek en discriminatie

Een heikel onderwerp, maar niettemin van belang voor dit onderzoek, vormen de ervaringen van de respondenten met discriminatie, in welke vorm of mate dan ook. In het survey is expliciet gevraagd naar dit onderwerp. Aan alle respondenten is gevraagd in hoeverre ze het eens zijn met de stelling dat ze het gevoel hebben gediscrimineerd te worden bij sollicitatie naar een baan op Curaçao of in Nederland. Aan iedere respondent is deze vraag zowel voor Nederland als voor Curaçao gesteld. Het bleek dat de ervaring van discriminatie in Nederland gemiddeld genomen significant groter is dan op Curaçao. Op een schaal van 1 (‘helemaal mee oneens’) tot 5 (‘helemaal mee eens’) scoorden de landen een gemiddelde van 2,98, respectievelijk 2,33. Men heeft dus in Nederland sterker het gevoel gediscrimineerd te worden dan op Curaçao. Inderdaad geven de respondenten in de face-to-face interviews gevraagd en ongevraagd aan ervaring te hebben met discriminatie in Nederland. Dit varieert van ongepaste grappen:

“Bij mij op het werk heb je aan sommige bureaus een ketting, zo’n zware ketting en ik denk dat ze daar vroeger computers aan vast maakten. Ik was een collega aan het inwerken en hij vraagt: ‘Goh, waar zijn die kettingen voor?’ Dus een collega tegenover zei: ‘We hoorden dat [naam respondent] hier kwam werken dus we dachten: kettingen en slavernij, dat zal haar wel aanspreken...’ Op dat moment zit je daar en denk je: ‘Ten eerste moet ik het eerst verwerken en bedoelt hij nou echt wat hij bedoelt?’ Je voelt je bloed borrelen en voor ik de zwarte agressieve vrouw uit ging hangen hield ik mijn mond dicht en bleef ik doorpraten met die collega. Dus toen kwam hij er weer tussen: ‘Of niet [naam respondent]?’ Hij was er helemaal door gefascineerd. En ik zei hem zijn mond dicht te houden. Ik dacht: ‘Ben je niet ver genoeg ontwikkeld dat je moet weten dat je zoiets niet moet zeggen of ben je gewoon zo’n gemeen persoon en voel je je hier beter door?’ Er waren veel van dit soort voorvallen, dus ik stapte naar mijn manager en legde het bij hem voor. En zijn reactie was: ‘Nee dat kan niet, dat kan niet, hier werken allemaal hoog opgeleide mensen en die discrimineren niet’. Terwijl ik niet eens het woord discriminatie in mijn mond had genomen.” (resp. 1001)

via hardnekkige vooroordelen:

“Mijn vriend die heeft een manager die alleen maar met probleem-Antillianen heeft gewerkt, dus die scheert iedereen een beetje over een kam, en hij [haar vriend] heeft nu zoiets van ‘ik woon hier nu al tien jaar, ik ben helemaal niet met de Antilliaanse cultuur opgegroeid.’ Zij zijn [op het werk van haar vriend] nu thuiswerken aan het stimuleren en hij werkt eigenlijk al standaard een keer per week thuis maar als hij aangeeft volgende week drie dagen thuis te willen werken dan wordt er gevraagd wat hij dan de hele dag gaat doen, dan moet hij een formulier invullen. [...] Er heerst best wel een vooroordeel: je moet je gewoon bewijzen.” (Resp. 905)

Je ziet hoe mensen vooroordelen hebben. Ik denk dat het met veel jongeren beter zou gaan als ze de kans zouden krijgen, maar het wordt ze heel moeilijk gemaakt.” (Resp. 1001)

tot ervaringen van expliciete discriminatie:

“Mijn broertje moest een stageplaats zoeken en heeft bij 40 bedrijven gesolliciteerd en werd afgewezen. Op een gegeven moment werd hij *desperate* en liep hij naar binnen en mensen zeiden toen tegen hem: ‘Je bent Antilliaan? Nee, nee, nee...’ Uiteindelijk heeft hij wel een stageplaats gevonden. Hij zit in Den Haag op school, dat was ook een heel gedoe. Zijn inschrijving in Rotterdam werd niet verwerkt, ze zeiden: ‘we hebben het heel vaak meegemaakt dat Antillianen zich inschrijven, maar niet komen opdagen op hun eerste schooldag’. Dat was echt erg, want we hoorden dat pas na zes maanden.” (Resp. 1001)

Op een gegeven moment ging mijn verloofde solliciteren. Dat was in Rotterdam en zijn achternaam is ['Nederlands' klinkende achternaam]. Hij werd meteen uitgenodigd en dat ging allemaal heel informeel en gezellig, maar toen hij daar aankwam: één blik op zijn voorkomen en hij werd zo goed als het kantoor uitgestuurd. Ze hadden een Nederlander verwacht en ze kregen wat anders en dat schikte niet. Jammer genoeg heeft hij dit meerdere malen meegemaakt, ook als student: docenten waren bevooroordeeld jegens hem en bij groepswork kwam vaker dan een keer de klacht naar voren dat hij niets deed. [...] En het werd op een gegeven moment te absurd voor worden, want hij had heel duidelijk aangegeven dat hij werkte en daarom zijn studie in deeltijd deed, hij had zijn rooster doorgegeven en op een gegeven moment werd het een soort pesterij, want elke keer dat hij een vergadering op zijn werk had, gingen docenten gewoon lastig doen. Het was heel opvallend dat dat bij hem werd gedaan en bij zijn medestudenten dus niet. De medestudenten zeiden op een gegeven moment ook: 'Wat is hier aan de hand? Wat rot dat ze zo doen...'" (Resp. 1078)

Voor deze laatste respondent waren haar ervaringen naar eigen zeggen de voornaamste reden om te remigreren naar Curaçao. Zij signaleerde tevens dat het in Nederland niet altijd zo geweest is:

"Nederland werd me op een gegeven moment te koud en het was te veel veranderd. [...] We voelden dat de tolerantie langzaam maar zeker verminderde. Ik merkte het zelf en mijn verloofde merkte het helemaal op een gegeven moment." (Resp. 1078)

Een andere respondent signaleert een vergelijkbare verandering:

"Ik heb wel gemerkt dat tussen 2003 en 2008, het jaar dat ik terugkwam, dat mensen grover zijn geworden; Ze zeggen alles, onder het mom van vrijheid van meningsuiting." (Resp. 1001)

Een enkele respondent geeft aan dat er ook op Curaçao als 'Nederlandse Antilliaan' anders tegen je wordt aangekeken. Dit maakt dat sommige respondenten zich tussen twee culturen in voelen staan:

"Mensen op Curaçao zien direct, in één oogopslag, dat je niet daar hebt gewoond, of dat je daar niet voor een langere periode woont. En dan voel je je in je eigen land... voel je je gewoon een toerist, een buitenlander." (Resp. 984)

"Ik heb het gevoel dat je op Curaçao gezien wordt van... 'kijk die mensen uit Nederland'. Ik heb meer het gevoel dat ze me op Curaçao raar aankijken dan hier in Nederland. Ze zien het gewoon: je kleedt je anders. Daar is het hele jaar zomer, dus hebben ze van die gekleurde dingen." (Resp. 1007)

Een mildere en niet op afkomst of huidskleur gebaseerde vorm van discriminatie die naar het idee van de respondenten nogal eens voorkomt op Curaçao, is 'vriendjespolitiek':

"Alles neemt in Nederland zo veel tijd in beslag, terwijl op Curaçao... Daar is het meer... Als je daar gebruik maakt van een vriendendienst, dan heb je gewoon sneller je doel bereikt. En als je zulke dingen meemaakt, dan ben je gewoon liever op Curaçao." (Resp. 984)

"Ze werken op Curaçao heel veel met eigen netwerk: 'Ik heb die baan, oh laat me mijn zus erin gooien, laat me die erin gooien.' Ze kijken niet naar kwaliteit" (Resp. 891)

"Ik heb wel het gevoel dat er op Curaçao vriendjespolitiek is, dat je ergens binnenkomt omdat mensen je kennen, niet omdat je een bepaald diploma hebt." (Resp. 1007)

Daarnaast geven enkele respondenten aan dat ze het gevoel hebben dat op Curaçao banen worden verdeeld op basis van anciënniteit in plaats van naar competenties:

"Op Curaçao hangen vaak nog oudere mensen in het bedrijf en die zien een jonger persoon die hun moet zeggen wat te doen als *not done*. [...] Je moet daar dus opnieuw beginnen en als je in Nederland iets hebt opgebouwd, ga je niet snel naar Curaçao om daar weer onderaan te beginnen." (Resp. 905)

"De mentaliteit is het grootste probleem, want je hebt daar mensen die op hoge posities zitten die geen kennis van hun organisatie hebben. Zij zien stagiairs die op grond van hun kennis aangeven dat het ook anders kan, als een bedreiging. [...] Ik denk dat er heel veel mensen alleen maar voor het geld en de status zitten die geen moer voor het bedrijf of de bevolking doen." (Resp. 1085)

3.6. Staatsinrichting, bureaucratie en sociale voorzieningen

Sociale voorzieningen algemeen

Op het punt van sociale voorzieningen wordt Nederland significant hoger aangeslagen dan Curaçao. De respondenten beoordelen Nederland op een schaal van 1 tot 5 gemiddeld met 4,22, tegenover slechts 2,55 voor Curaçao. Dit verschil is aanzienlijk. Ook in de interviews komt naar voren dat men het Nederlandse voorzieningenniveau bijna unaniem verkiest boven dat van Curaçao. Voorzieningen in Nederland die door respondenten worden genoemd als waardevol zijn het openbaar vervoer, de gezondheidszorg en de sociale verzekeringen:

“Aan Nederland bevallen mij de onderwijsmogelijkheden en de gezondheidszorg natuurlijk. Vergeleken met andere landen is dit echt veel beter.” (Resp. 788)

“Als mijn kinderen jong zijn wil ik ze op Curaçao laten opgroeien, maar ik zou er niet willen bevallen. [lacht] Als ik zie hoeveel dingen daar misgaan, hoe vaak iemand moet worden overgevlogen naar Colombia, Venezuela of Amerika...” (Resp. 905)

“Het is in Nederland normaal dat als je werkt, je een pensioen opbouwt; op Curaçao is dat niet zo.” (Resp. 905)

Slechts een enkeling hecht geen waarde aan de betere sociale zekerheid in Nederland:

“Totaal niet... Als je dáárvor hier moet blijven... Ik ga niet weg vanwege de sociale zekerheid in Nederland; ik wil gewoon weg: het is mijn eiland.” (Resp. 786)

Onderwijssysteem

Over het onderwijs in Nederland zijn de respondenten bijzonder positief. Een aantal van hen geeft aan dat het niveau op Curaçaose scholen lager ligt dan in Nederland. Daardoor zouden migranten uit Curaçao vaker te maken hebben met een achterstand:

“Wat ze daar moeten leren... Het niveau in Nederland is hoger dan daar. Soms keek ik bij mijn neefje uit Curaçao in de boeken, naar wat hij moest leren... Dan denk je: ‘dat kreeg ik in de tweede of derde klas.’ Dat krijgt hij dan in de vierde. [...] Nederlands en Engels zijn daar bijvoorbeeld sowieso een niveau lager. Mijn neefje kwam naar Nederland en kon het niveau dat hij op grond van zijn diploma zou moeten kunnen, gewoon niet aan. [...] Ook is de manier van werken in Nederland anders; in Nederland moet je heel veel zelfstandig doen en op Curaçao is het nog: de juf staat voor de klas en legt alles heel goed uit.” (Resp. 1060)

“Qua onderwijs zou ik ervoor kiezen mijn kinderen in Nederland te laten opgroeien, Nederland kan meer mogelijkheden bieden dan Curaçao. Je wil het beste voor je kind en de meeste trekken niet voor niets naar Nederland of naar Amerika.” (Resp. 788)

Soms wordt deze achterstand in schoolniveau nog eens gecombineerd met een taalachterstand, doordat er op school meer Papiaments werd gesproken dan Nederlands:

“De taal van het onderwijs op Curaçao is officieel Nederlands, maar tussendoor praat je gewoon Papiaments. Bijvoorbeeld bij de Nederlandse les zei de lerares altijd: ‘In dit lokaal praten we alleen maar Nederlands’, maar dat deden we niet altijd. En toen ik hierheen kwam, voelde ik meteen dat ik beter naar haar had moeten luisteren.” (Resp. 1007)

Politiek klimaat, bestuurscultuur en bureaucratie

Sommige respondenten zijn van mening dat het politieke klimaat in Nederland de afgelopen jaren negatiever is geworden. Desondanks slaan zij dit nog altijd hoger aan dan het politieke klimaat op Curaçao. Op een schaal van 1 tot 5 wordt het politieke klimaat in Nederland beoordeeld met gemiddeld 2,74. Curaçao scoort minder hoog met 2,55. Dit verschil is weliswaar niet groot, maar niettemin statistisch significant met een p-waarde kleiner dan 0,05.

Voor wat betreft de bestuurlijke cultuur en bureaucratie noemden we al de vermeende vriendjespolitiek die zou heersen op Curaçao. Andere veelgehoorde klachten op dit vlak zijn de lange en vaak onnodige wachttijden en de (naar Nederlandse maatstaven) inefficiënte werkwijze bij overheidsinstanties, medische praktijken, banken en postkantoren:

“Toen ik nog stage liep... Een betaling gaat op Curaçao echt nog met een cheque, waarvoor je in de rij moet staan aan het einde van de maand. Dan is iedereen gestrest en dan staan er rijen van hier tot Tokio bij de banken.” (Resp. 905)

“Als ik op Curaçao voor mijn stage een pakketje moet afhalen bij de douane, stond ik zo een kwartier te wachten. Op het moment dat ik daar dan heenging en ik wist waar het lag... Na 20 minuten zei ik dan: ‘ik pak het zelf wel’. Een stagiair uit Curaçao zou gewoon 2 uur blijven wachten.” (Resp. 905)

“Als je aan Nederland gewend bent, is het moeilijk is om terug te gaan naar Curaçao, omdat alles goed geregeld is in Nederland; het regelen van burgerzaken duurt op Curaçao bijvoorbeeld erg lang. Ook kan je in Nederland snel opzoeken waar je wat kunt doen. Dit geldt niet voor Curaçao.” (Resp. 599)

3.7. Geografie, natuur en klimaat

Curaçao, Aruba en de overige eilanden binnen de voormalige Nederlandse Antillen zijn populaire vakantiebestemmingen. Een belangrijke reden hiervoor is het constante en aangename klimaat. Nederland kent daarentegen een gematigd zeeklimaat met veel temperatuurwisselingen en een hoge luchtvochtigheid. Men zou op basis hiervan misschien verwachten dat alles wat met natuur en milieu te maken heeft op Curaçao hoger gewaardeerd wordt dan in Nederland. Het tegendeel blijkt echter het geval: de gemiddelde waardering voor Nederland op het punt ‘natuur en milieu’ is

3,79 en voor Curaçao 3,38 (op een vijfpuntsschaal). Dit verschil is statistisch significant met een p-waarde kleiner dan 0,01.

Uiteraard behelst 'natuur en milieu' meer dan alleen het klimaat. Op basis van wat de geïnterviewde respondenten aangeven, spelen factoren als geografie en bevolkingsdichtheid een belangrijke rol. De nu volgende citaten geven allereerst een indicatie van de waardering van het klimaat van zowel Nederland als Curaçao; het laat zich raden dat menig respondent het warme klimaat van Curaçao verkiest boven het koude en natte Nederland. Met name de bursalen, die zijn opgegroeid met het Caribische klimaat, geven de voorkeur aan het zonnige Curaçao:

"Het is wel een cliché, maar het is wel zo, voor mij is het weer op Curaçao heel belangrijk en dat mis ik heel erg." (Resp. 1021)

"Ik mis gewoon mijn familie; mijn moeder. Maar ook het weer hier... [lacht] [...] Als het koud is, dan word ik gewoon hartstikke chagrijnig." (Resp. 1007)

"Mijn vriendin kan niet wachten om terug te gaan, dat komt niet door de mensen maar gewoon door het weer." (Resp. 1085)

Hoewel het weer geen reden lijkt om in Nederland te blijven, zijn de geografische ligging en indeling dat wellicht wel. Een aantal respondenten geeft in ieder geval aan dat de grootte van Nederland prettig is vergeleken bij het kleine Curaçao:

"Leuk aan Nederland? Dat het zo groot is, dat je overal heen kunt." (Resp. 833)

Door sommige respondenten wordt dit echter weer als een nadeel ervaren, omdat het in vergelijking met Curaçao in Nederland langer duurt om van A naar B te gaan:

"De kwaliteit van leven in Nederland is minder... bijvoorbeeld als je boodschappen moet doen... In Nederland doe ik elke dag boodschappen omdat ik niet alles kan tillen, omdat ik geen auto heb" Dus je moet overal naartoe fietsen, zelfs in de regen en sneeuwstormen. Het wordt niet getolereerd als je tien minuten te laat bent. Op Curaçao is dit anders: je hebt een auto, je bent zo op je werk." (Resp. 559)

"In Nederland moet je veel reizen om ergens te kunnen komen. Op Curaçao is dat veel makkelijker: met de auto binnen je overal binnen tien minuten." (Resp. 1021)

Maar Nederland is behalve groot (ten opzichte van Curaçao) naar de smaak van de respondenten ook erg dichtbevolkt. Op het punt 'bevolkingsdichtheid' scoort Curaçao gemiddeld significant positiever: 3,68 tegenover 3,17 voor Nederland (ook hier

op een vijfpuntsschaal). Hoewel het feitelijke verschil in bevolkingsdichtheid tussen Nederland en Curaçao niet eens zo groot is (450 inwoners per km² in Nederland tegen 300 op Curaçao), wordt dit kennelijk toch niet altijd zo beleefd. De volgende citaten kunnen een verklaring bieden waarom respondenten ervaren dat Nederland veel dichter bevolkt is:

“In Nederland is alles sowieso op elkaar gepropt. Op Curaçao heb je je huis met een eigen omheining; als ik daar op de stoep zit en ik heb wat muziek bij me of ik ben aan het barbecueën of wat dan ook, dan komen de buren niet klagen. Dat is al een heel groot verschil.” (Resp. 614)

“Om hier te komen [van Rotterdam-Zuid naar Rotterdam-Oost] duurde bijna anderhalf uur. Van Zuid naar hier is niet zo ver, maar ja, dan kom je in de file. Op Curaçao heb je wel files, maar die duren twee of drie minuten en daarna gaat alles weer door.” (Resp. 1085)

HOOFDSTUK 4

Besluitvorming over (re)migratie

Migreren is een grote stap; het is niet iets wat men zomaar doet. Er spelen allerlei factoren mee bij de beslissing om wel of niet te migreren en dat geldt ook bij remigratie. In het voorgaande hoofdstuk zijn veel van deze factoren afzonderlijk besproken, maar het is ook van belang te achterhalen hoe uiteindelijk de afweging plaats vindt tussen al deze factoren en wat de voornaamste criteria zijn die iemand doen besluiten wel of niet naar Curaçao te remigreren. Vragen die in dit hoofdstuk aan de orde komen, zijn: hoe oriënteren de respondenten zich op remigratie; zijn er nog andere landen dan Curaçao waar men eventueel naartoe zou willen migreren, en wat kunnen overheden en instanties op Curaçao doen om de overstap van Nederland naar Curaçao gemakkelijker te maken?

4.1. Oriëntatie

Aan een besluit tot (re)migratie gaat vrijwel altijd een langdurige periode van oriëntatie vooraf. Het land van bestemming wordt vaak meermaals bezocht en men verdiept zich in de formaliteiten omtrent het migratieproces:

“We willen pas over vier of vijf jaar naar Curaçao verhuizen omdat het meer iets is waar wij naartoe werken. Het is dus echt wel het plan om dan te gaan, dan is het namelijk zo dat zij [maakt gebaar richting haar dochter] al naar de lagere school gaat. Dus het is nu gewoon het sparen en het uitdenken van: ‘Wat gaan wij doen?’. En ik denk dat je die tijd nodig hebt om het allemaal goed voor elkaar te krijgen.” (Resp. 1093)

Zoals voorgaande respondent al aangeeft, is er veel geld nodig om een migratie soepel te laten verlopen. Na aankomst op Curaçao dient er namelijk meteen in allerhande zaken te worden geïnvesteerd:

“Kijk, als wij gewoon doorsparen, dat we daar een huis kunnen kopen, dat we niet een te hoge hypotheek hebben, dat je gewoon het geld van je auto hebt gespaard en dan gelijk een auto koopt, dan hou je ook iets meer van je salaris over, dan kun je ook wat meer leuke dingen doen.” (Resp. 905)

Dat iemand aan het sparen is voor toekomstige migratie wil nog niet zeggen dat deze migratie spoedig zal plaatsvinden. Onverwachte uitgaven kunnen bijvoorbeeld een behoorlijk gat slaan in het gespaarde bedrag. De bovenstaande respondent geeft aan dat zij haar spaarrekening heeft moeten aanspreken om een nieuwe auto te kunnen kopen:

“Wij hadden 13.000 euro gespaard, maar daar is nu niet zo veel meer van over, want we hebben net een nieuwe auto gekocht en mijn vriend gaat een nieuwe motor kopen, dus dat hebben we eigenlijk een beetje daarin geïnvesteerd.” (Resp. 905)

4.2. Baanzekerheid en huisvesting

De respondenten benadrukken verder dat het beschikken over een netwerk op Curaçao erg belangrijk is bij het vinden van een geschikte baan en woonruimte. Vanuit Nederland kan dat lastiger zijn, maar de respondenten geven aan dat zij de hierboven genoemde bezoeken aan Curaçao en hun kennissenkring daar benutten om via het netwerk van die kennissen een baan te zoeken:

“Ik wil voor mijn verhuizing naar Curaçao financieel sterk staan, door te werken. In de tussentijd zou ik op vakantie naar Curaçao gaan om naar de mogelijkheden te kijken, en mensen op de hoogte te houden dat ik eraan kom, zodat ik een baan kan krijgen aangeboden.” (Resp. 891)

“Ik houd de vacatures in de gaten en ik solliciteer ook af en toe. Ik houd ook contact met mensen binnen mijn vakgebied op Curaçao, zodat het wat makkelijker wordt om te gaan.” (Resp. 1060)

Vacaturewebsites en makelaarswebsites, zoals wij die in Nederland kennen, staan volgens de respondenten op Curaçao nog in de kinderschoenen. Er valt volgens de respondenten nog veel winst te behalen voor wat betreft de transparantie op de banen- en huizenmarkt op Curaçao. Zeker omdat veel respondenten hebben aangegeven dat baanzekerheid een grote factor is bij de beslissing om te migreren naar Curaçao:

“Waaraan je ook moet denken als je terug gaat naar Curaçao, is het geld dat ermee gepaard gaat om spullen over te laten zenden: je ticket, auto enzovoort. Het zou beter zijn om die zorgen niet te hebben; je gaat makkelijker terug naar Curaçao wanneer dit geregeld wordt voordat je teruggaat. Ik adviseer ook iedereen om te zorgen dat je een baan geregeld hebt [vanuit Nederland]. Het is niet makkelijk om vanaf zo’n afstand een baan te regelen, [...] [maar je hebt dan wel] zekerheid en kan je er veel dingen uit halen.” (Resp. 1001)

Kortom: respondenten zijn van mening dat een aantal zaken absoluut geregeld moet zijn, wil men besluiten tot remigratie. Het gaat hier met name om de financiën rondom de migratie als zodanig, baanzekerheid en huisvesting. Sommige respondenten geven aan dat hun nieuwe werkgevers op Curaçao al bij (enkele van) deze

zaken helpen. Het bedrijf waar de vriend van onderstaande respondent gaat werken, betaalt bijvoorbeeld hun verhuizing:

“Het verhuizen wordt door de nieuwe werkgever van mijn vriend betaald.” (Resp. 1021)

Ook deze respondent zegt bij haar verhuizing geassisteerd te zijn door haar nieuwe werkgever:

“Destijds ben ik gaan werken bij stichting BAB, via de banenbeurs van Passaat. [...] Ik hoefde me nergens druk over te maken, want alles werd voor me geregeld. Dit zou Curaçao meer kunnen stimuleren.” (Resp. 1001)

Zoals één van de bovenstaande respondenten al aangeeft, zou het een goede zaak zijn als de overheid en andere belanghebbende instanties hierin een meer prominente rol gaan spelen. Op die manier zou migratie naar Curaçao worden aangemoedigd en vergemakkelijkt. Niet alleen de banenmarkt zou transparanter kunnen worden gemaakt, zoals eerder opgemerkt, ook de huizenmarkt is voor aanstaande migranten erg onoverzichtelijk:

“Het zou makkelijker voor me zijn om te gaan als de overheid op Curaçao zegt: ‘we willen je hiernaartoe halen ter bevordering van de kennis op het eiland’ en ze kunnen me een woning bieden, en een mogelijkheid tot vervoer op korte termijn, dat ze meedenken... met name over de woning, want dat is het belangrijkste. Ook het plaatsen van kinderen op een goede school; de overheid kan meedenken.” (Resp. 614)

“Ik denk dat informatievoorziening heel belangrijk is. En ik geloof ook wel dat ze op Curaçao actiever kunnen zijn met mogelijkheden bieden om terug te gaan, dus dat de rest ook geregeld wordt op het moment dat je er een baan hebt.” (Resp. 1093)

4.3. Studieschuld

Een onderwerp dat bij verschillende geïnterviewde respondenten terugkomt, is het terugbetalen van de studiefinanciering. De studieschuld die men in Nederland heeft opgebouwd is in euro's en moet straks, zo zegt men, in Antilliaanse guldens en tegen een hogere rente dan in Nederland worden terugbetaald:

“Het terugbetalen van de studielening is in euro's en als ik straks naar Curaçao zou gaan, dan zou ik dat in guldens moeten betalen. Voor veel van mijn vrienden is dat de belangrijkste reden dat ze nog in Nederland zijn.” (Resp. 1021)

“Ze moeten Curaçao aantrekkelijker maken voor starters; qua salaris, woonmogelijkheden en terugbetaling van de studiefinanciering.” (Resp. 867)

“Ik ben van mening dat de SSC zich wel anders mag opstellen. Als je naar Nederland komt krijg je je beurs van SSC en vervolgens zit je vast aan een lening van tien procent, terwijl dit bij de IB-groep geloof ik niet meer dan vier procent is. Dat is natuurlijk een belachelijk verschil. [...] Op dit moment kies ik er wel voor om in euro's te blijven verdienen, zodat ik mijn lening terug kan betalen.” (Resp. 1093)

4.4. Alternatieven voor Curaçao

Hoewel respondenten overwegend aangeven hun toekomst te zien in Nederland of op Curaçao, zijn er desgevraagd ook andere landen die eventueel in aanmerking komen voor vestiging. Het meest genoemde alternatief voor Curaçao is de Verenigde Staten. Een van de redenen hiervoor is de ligging van de Verenigde Staten ten opzichte van Curaçao. Verder geven de respondenten aan een beeld van de Verenigde Staten te hebben als een land waar men vooruitstrevend is en zijn of haar ambities kan waarmaken:

“In Amerika lopen ze voor op alles. Alles is digitaal bijvoorbeeld... daar zijn daar heel erg aan gewend.” (Resp. 833)

“Als ik een kans zou krijgen om in de VS te gaan werken, zou ik hem met twee handen vastpakken.” (Resp. 1007)

“Amerika spreekt me aan. Ik ben er vaak geweest, maar het krijgen van een *green card*, om daar te werken, is erg moeilijk. Florida spreekt me het meeste aan: het ligt dichtbij Curaçao. [...] De Amerikaanse cultuur trekt me ook aan: Amerikanen hebben veel ambities om meer te bereiken, maar toch hebben ze een leuk leven.” (Resp. 1021)

“Ik denk dat je in de VS heel snel... Als je aan het werk bent, dat je heel snel veranderingen kan brengen... in je leven en je werk. Ik denk dat je daar sneller hogerop komt dan welk land dat ook.” (Resp. 891)

“Amerika is niet ver vliegen vanaf Curaçao en ik denk dat de Amerikanen zelfde mentaliteit hebben als de Curaçaoënaars. Ze hebben ook zelfde producten.” (Resp. 823)

Ook Zuid-Europese en Zuid-Amerikaanse landen zijn in trek. Voor de laatste geldt, net als voor de Verenigde Staten, dat hun ligging ten opzichte van Curaçao als gunstig wordt ervaren. Voor zowel de Zuid-Amerikaanse als de Zuid-Europese landen geldt dat respondenten positief zijn over het klimaat en de levensstijl:

“Spanje vind ik heel leuk, Portugal, Italië... Ze hebben de *latin flavour*... ze zijn ook levensgenieters.” (Resp. 559)

“Spanje ligt in Europa het dichtste bij Curaçao wat we van Curaçao kennen.” (Resp. 1093)

HOOFDSTUK 5

Conclusies en aanbevelingen

5.1. Terugkeerverlangens

Het onderzoek waarover in dit rapport verslag is gedaan, was beperkt van omvang. Het bestond uit een schriftelijk survey onder 245 hoger opgeleide en nog studerende Curaçaoënaars, merendeels woonachtig in Nederland, die interesse hebben getoond in terugkeer naar Curaçao. Daarnaast werden binnen deze groep ook 23 veel gedetailleerder kwalitatieve interviews gehouden. Ondanks deze beperkte omvang biedt het onderzoek een duidelijker inzicht dan tot dusverre beschikbaar was in de kenmerken van hoger opgeleide Curaçaoënaars in Nederland, in de motieven die een rol spelen bij de afweging al dan niet te kiezen voor remigratie naar Curaçao en in de voorwaarden die zouden moeten worden vervuld om remigratie tot een aantrekkelijker optie te maken.

Onze respondenten zien Curaçao over het algemeen als een klein eiland met een prettig klimaat en een relaxte levensstijl. Velen van hen hebben er hun jeugd doorgebracht en zijn vervolgens naar Nederland gekomen om daar te studeren. Sommigen deden dit pas na hun eindexamen, vaak met een Curaçaose studiebeurs, anderen kwamen al veel eerder als kind en een beperkt deel van onze respondenten is zelfs in Nederland geboren. Vrijwel allen hebben zowel enige tijd in Nederland gewoond als op Curaçao en kennen beide samenlevingen dus uit eigen ervaring. Bovendien heeft nagenoeg iedereen familie en vrienden in beide landen. Met ongeveer de helft van de potentiële populatie van Curaçao woonachtig in Nederland is dat niet verwonderlijk. Er bestaat een druk verkeer tussen beide landen en de constitutionele banden zorgen daarbij nog voor weinig juridische obstakels.

De meeste hoog opgeleide Curaçaoënaars in Nederland dromen wel van terugkeer naar Curaçao, zoals migranten altijd en overal wel het idee aan terugkeer in hun achterhoofd houden – de zogenaamde *myth of return*. Opvallend is dat de bereidheid tot terugkeer toeneemt naarmate het moment van die terugkeer in een verdere toekomst wordt geprojecteerd. Een overgrote meerderheid van de ondervraagde nu in Nederland wonende Curaçaoënaars denkt over tien jaar op Curaçao te zullen wonen, maar dit komt geheel anders te liggen als de tijdshorizon wordt beperkt tot twee jaar. Hoog opgeleide Curaçaoënaars die al zijn teruggekeerd naar Curaçao hebben daarentegen nauwelijks plannen om weer naar Nederland terug te gaan, ook niet op de langere termijn. Zelfs over tien jaar zien de meesten van hen zichzelf nog wel op Curaçao wonen. Hun terugkeer naar Curaçao heeft hen kennelijk niet teleurgesteld. Opmerkelijk is tenslotte de relatief beperkte belangstelling onder onze respondenten voor vestiging in een ander land dan Curaçao of Nederland.

5.2. De belangrijkste overwegingen om al dan niet te remigreren

Wat bepaalt nu of een in Nederland wonende Curaçaoënaar inderdaad zal terugkeren? Welke factoren zijn op de besluitvorming van de betrokkenen van invloed, en in hoeverre zijn deze factoren te beïnvloeden, bijvoorbeeld door de betrokken overheden, door potentiële werkgevers of door anderen?

Uit de migratieliteratuur is bekend dat economische overwegingen vaak een doorslaggevende rol spelen bij het nemen van een besluit om te migreren. Ook bij re(tour)migratie – terugkeer naar het land van herkomst – is dit het geval. In dit onderzoek komen factoren als de algemene economische situatie in Nederland en Curaçao, maar ook de individuele perspectieven op een baan als uiterst belangrijk naar voren. Het lijkt niet waarschijnlijk dat een Curaçaoënaar in Nederland zal overwegen te remigreren als er geen uitzicht bestaat op een baan daar. Opmerkelijk is overigens dat men zeer optimistisch is over de mogelijkheden op Curaçao een baan te vinden, zo nodig met behulp van familie, vrienden of bekenden (al wordt tegelijkertijd wel geklaagd over ‘vriendjespolitiek’ op Curaçao). Men realiseert zich dat zo’n baan misschien niet meteen zal aansluiten bij de in Nederland genoten opleiding, maar is over het algemeen bereid dit te accepteren. Men realiseert zich ook dat het inkomen dat men op Curaçao zal verdienen aanmerkelijk lager kan liggen dan het inkomen voor een vergelijkbare functie in Nederland, al staan daar ook wat lagere kosten van levensonderhoud tegenover. Ook dit is men bereid te accepteren, zij het binnen zekere grenzen (waarvan men zich natuurlijk wel moet afvragen of die overeenstemmen met wat op Curaçao acceptabel wordt geacht).

Bij het besluit al dan niet naar Curaçao te remigreren spelen echter niet alleen de economische perspectieven aldaar een rol, maar ook die in Nederland zelf. Naarmate men in Nederland meer vastigheid heeft, bijvoorbeeld in de vorm van een vaste baan of van een koopwoning, neemt de bereidheid tot remigratie af. Door dan te remigreren zet men immers meer op het spel en heeft men meer te verliezen. Dit zou ervoor pleiten potentiële remigranten vooral te werven onder pas afgestudeerden, die nog helemaal aan het begin van hun loopbaan staan. Echter, veel Curaçaoese jongeren in Nederland hebben zolang ze nog studeren wel oren naar een snelle terugkeer, maar willen zodra ze zijn afgestudeerd toch vaak eerst nog een paar jaar werkervaring in Nederland opdoen. Zij besluiten dan voorlopig daar te blijven. Uit de literatuur is bekend dat de kans dat zij uiteindelijk ooit zullen terugkeren hiermee kleiner wordt: elk jaar dat men langer uit eigen land weg is maakt de kans op terugkeer geringer.

In de meeste gevallen geldt dat naarmate een Curaçaoënaar langer in Nederland verblijft, hij of zij zich daar steeds meer thuis voelt. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat men de Curaçaoese herkomst of identiteit verloochent of de contacten met familie en vrienden op Curaçao verwaarloost. Al onze respondenten hebben vaak zeer intensieve contacten in zowel Nederland als Curaçao, maar degenen die in Ne-

derland wonen, hebben daar ook hun meeste vrienden. Hiertegenover staat dat onze respondenten die op Curaçao wonen – en van wie velen nog niet zo lang geleden daarheen zijn teruggekeerd – hoog opgeven van het aangename sociale klimaat en de prettige, ‘relaxte’ levensstijl op Curaçao. Het lijkt erop alsof vooral dit type overwegingen een belangrijke rol heeft gespeeld bij het besluit tot terugkeer. Men heeft goede herinneringen aan de eigen jeugd op Curaçao en gunt dat ook aan de eigen kinderen, nu of in de toekomst. De kleinschaligheid en de gemeenschapszin van Curaçao worden vaak afgezet tegen het individualisme en de gejaagdheid van het leven in Nederland, al is men zich ook bewust van bepaalde nadelen van die kleinschaligheid, zoals het bestaan van een sterke sociale controle. Ook de bureaucratie, de traagheid en het gebrek aan efficiency en transparantie in de besluitvorming worden veelvuldig als nadelen van Curaçao genoemd. Sommigen zijn bereid dit soort zaken te accepteren ‘omdat het nu eenmaal erbij hoort’, maar anderen ontleen hieraan juist argumenten om in Nederland te blijven. Een belangrijke factor in dit verband – misschien wel de belangrijkste van allemaal – is de herkomst van de partner. Als beide partners in een relatie van Curaçaose of Antilliaanse herkomst zijn, is de kans op terugkeer veel groter dan wanneer een van beide geen speciale banden met Curaçao heeft.

5.3. Aanbevelingen

Er bestaat zeker een bereidheid tot terugkeer onder Curaçaose studenten en hoger opgeleiden in Nederland, maar de werving onder hen zou actiever en vooral systematischer ter hand genomen moeten worden, zowel door bedrijven als door de Curaçaose overheid. Op dit moment moeten de potentieel geïnteresseerden nog zo veel zelf regelen, onder meer bij het zoeken naar werk, huisvesting of onderwijsmogelijkheden dat sommigen de moed opgeven en uiteindelijk afzien van terugkeer. De bureaucratie is te complex en dat werkt ontmoedigend, temeer omdat men in Nederland heeft ervaren dat bepaalde zaken veel efficiënter kunnen worden georganiseerd. Een betere coördinatie zou stellig de remigratie bevorderen.

Niet alle Curaçaoënaars in Nederland zijn in gelijke mate geïnteresseerd in remigratie. Helaas hebben we in ons onderzoek door een technische fout niet kunnen vaststellen in hoeverre de remigratiewens samenhangt met aard en niveau van de genoten opleiding. Wel hebben we gevonden dat Curaçaoënaars in Nederland met een terugkeerwens veelal bereid zijn werk te aanvaarden dat niet direct aansluit bij hun opleiding en/of in zekere mate beneden hun opleidingsniveau ligt. Zij zijn ook bereid met minder inkomen genoegen te nemen, maar willen er nog wel een fatsoenlijke levensstijl op na kunnen houden. De studieschuld vormt voor velen een barrière bij het besluit tot terugkeer. Een versoepeling van de afbetalingsregelingen zou zeker leiden tot meer terugkeer.

Een actiever remigratiebevorderend beleid zou ook rekening moeten houden met het gegeven dat een besluit tot terugkeer vooral wordt genomen op het moment waarop men van de ene levensfase overgaat naar een volgende. Bij onze onderzoekspopulatie kan dit bijvoorbeeld het moment van afstuderen zijn, het moment waarop men in het huwelijk treedt of gaat samenwonen, het moment waarop men kinderen krijgt of het moment waarop deze leerplichtig worden. Hiertegenover staat dat de remigratiegeneigdheid juist geringer wordt naarmate men zich in Nederland meer vastlegt, bijvoorbeeld door het aannemen van een vaste baan, het kopen van een huis of het gaan samenwonen met partner die niet van Curaçaose origine is. Natuurlijk zal het niet altijd mogelijk zijn bij de werving van remigranten met al deze factoren rekening te houden, maar het is wel degelijk zinvol de meest kansrijke doelgroep zo goed mogelijk in beeld te hebben.

GECITEERDE LITERATUUR

Van Bochove, M., Rusinovic, K., & Engbersen, G. (2009), *De stad en staat van de burger: Het stadsburgerschap van de allochtone middenklasse*. Den Haag: Nicis.

Castles, S., & Miller, M.J. (2008), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (fourth ed.). Basingstoke/New York: Palgrave MacMillan.

CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (2010) *Jaarrapport Integratie 2010*. Den Haag: CBS.

Dalen, H.P. van, & Henkens, K. (2007), 'Longing for the Good Life: Understanding Emigration from a High-Income Country'. *Population and Development Review*, 33(1), 37-65.

Engbersen, G, E. Snel, A. Leerkes, M. van San & H. Entzinger (2003), *Over landsgrenzen. Transnationale betrokkenheid en integratie*. Rotterdam: Risbo.

Entzinger, H. & Dourleijn, E. (2008), *De lat steeds hoger: De leefwereld van jongeren in een multi-etnische stad*. Assen: Van Gorcum.

Klaver, J.F.I., Stouten, J., & van der Welle, I.C. (2010). *Emigratie uit Nederland: een verkennende studie naar de emigratiemotieven van hoger opgeleiden*. Amsterdam: Regioplan.

Lee, E.S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57.

Marcha, W. & P. Verweel (2000), *De waarheid van Curaçao*. Amsterdam: SWP.

Massey, D.S., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouchi, A. Pellegrino & J.E. Taylor (1998), *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford: Oxford University Press.

Ravenstein, E.G. (1885), 'The Laws of Migration.' *Journal of the Statistical Society* 48, 167-235.

BIJLAGE 1

Overzicht interviewrespondenten

Respondentnr.	Geslacht	Leeftijd	Woont in/op:	Studeert nog	Bursaal
544	Vrouw	28	Europa overig	Nee	Nee
559	Vrouw	29	Nederland	Nee	Ja
596	Vrouw	31	Nederland	Nee	Ja
599	Man	49	Curaçao	Nee	Ja
617	Man	37	Nederland	Nee	Ja
614	Man	38	Nederland	Nee	Ja
620	Vrouw	36	Nederland	Nee	Ja
786	Man	25	Nederland	Ja	Nee
788	Vrouw	24	Nederland	Ja	Nee
823	Vrouw	31	Nederland	Nee	Nee
833	Vrouw	20	Nederland	Ja	Nee
867	Vrouw	24	Nederland	Nee	Ja
891	Vrouw	24	Nederland	Ja	Nee
905	Vrouw	26	Nederland	Nee	Nee
984	Man	21	Nederland	Ja	Nee
1001	Vrouw	31	Nederland	Nee	Ja
1007	Vrouw	25	Nederland	Ja	Ja
1011	Vrouw	25	Nederland	Nee	Nee
1021	Vrouw	25	Nederland	Ja	Ja
1060	Vrouw	31	Nederland	Nee	Ja
1078	Vrouw	33	Curaçao	Nee	Ja
1085	Man	30	Nederland	Nee	Ja
1093	Vrouw	30	Nederland	Nee	Ja

BIJLAGE 2

Vragenlijst survey

Wat is uw geslacht?

Wat is het land/gebied waar u op dit moment woont en uw huidige woonplaats binnen dat land of gebied?

Vult u alstublieft uw geboortjaar in:

Wat is het land/de streek waar u geboren bent?

Welke landen/streken noemt u uw 'thuis'?

Kunt in de onderstaande tabel de landen/streken vermelden waar u vanaf uw geboorte tot heden minstens 6 aaneengesloten maanden hebt gewoond en/of gewerkt? Ooit naar NL geremigreerd na verblijf op Antillen of vice versa?

Hoe groot acht u de kans dat u over 2 jaar in Nederland woont en werkt?

Hoe groot acht u de kans dat u over 5 jaar in Nederland woont en werkt?

Hoe groot acht u de kans dat u over 10 jaar in Nederland woont en werkt?

Hoe groot acht u de kans dat u over 2 jaar op Curaçao woont en werkt?

Hoe groot acht u de kans dat u over 5 jaar op Curaçao woont en werkt?

Hoe groot acht u de kans dat u over 10 jaar op Curaçao woont en werkt?

Hoe groot acht u de kans dat u over 2 jaar in een land anders dan Nederland en Curaçao woont en werkt?

Hoe groot acht u de kans dat u over 5 jaar in een land anders dan Curaçao of Nederland woont en werkt?

Hoe groot acht u de kans dat u over 10 jaar in een land anders dan Curaçao of Nederland woont en werkt?

Stel dat u gaat werken in een land of gebied buiten Nederland en Curaçao, in welk land/welke streek zou dat dan waarschijnlijk zijn?

Hoe groot acht u de kans dat u met uw (nog af te ronden) opleiding en uw werker-
varing een baan in Nederland kunt vinden?

Hoe groot acht u de kans dat u met uw (nog af te ronden) opleiding en uw werker-
varing een baan op Curaçao kunt vinden?

Hoe groot acht u de kans dat u met uw (nog af te ronden) opleiding en uw werker-
varing een baan buiten Nederland en Curaçao kunt vinden?

Hoe beoordeelt u uw eigen leefsituatie op de volgende aspecten? - Woning

Hoe beoordeelt u uw eigen leefsituatie op de volgende aspecten? - Inkomen

Hoe beoordeelt u uw eigen leefsituatie op de volgende aspecten? - Veiligheid

Hoe beoordeelt u uw eigen leefsituatie op de volgende aspecten? - Werksituatie

Hoe beoordeelt u uw eigen leefsituatie op de volgende aspecten? - Sociale contacten

Hoe beoordeelt u uw eigen leefsituatie op de volgende aspecten? - Carrière-mogelijk-
heden

Hoe beoordeelt u Nederland op de volgende aspecten? - Natuur en milieu

Hoe beoordeelt u Nederland op de volgende aspecten? - Bevolkingsdichtheid

Hoe beoordeelt u Nederland op de volgende aspecten? - Mentaliteit van de bevol-
king

Hoe beoordeelt u Nederland op de volgende aspecten? - Economische situatie

Hoe beoordeelt u Nederland op de volgende aspecten? - Sociale voorzieningen

Hoe beoordeelt u Nederland op de volgende aspecten? - Politiek klimaat

Hoe beoordeelt u Curaçao op de volgende aspecten? - Natuur en milieu

Hoe beoordeelt u Curaçao op de volgende aspecten? - Bevolkingsdichtheid

Hoe beoordeelt u Curaçao op de volgende aspecten? - Mentaliteit van de bevolking

Hoe beoordeelt u Curaçao op de volgende aspecten? - Economische situatie

Hoe beoordeelt u Curaçao op de volgende aspecten? - Sociale voorzieningen

Hoe beoordeelt u Curaçao op de volgende aspecten? - Politiek klimaat

Geef aan in hoeverre u het met onderstaande uitspraken eens bent: - Werkervaring op Curaçao zou mijn kansen op de Nederlandse arbeidsmarkt vergroten.

Geef aan in hoeverre u het met onderstaande uitspraken eens bent: - Werkervaring in Nederland zou mijn kansen op de arbeidsmarkt van Curaçao vergroten.

Geef aan in hoeverre u het met onderstaande uitspraken eens bent: - Werkervaring op Curaçao zou mijn kansen op de internationale arbeidsmarkt vergroten.

Geef aan in hoeverre u het met onderstaande uitspraken eens bent: - Werkervaring in Nederland zou mijn kansen op de internationale arbeidsmarkt vergroten.

Geef aan in hoeverre u het met onderstaande uitspraken eens bent: - Het is voor mij belangrijk dat ik na een periode van werken in een ander land op Curaçao aan een baan kan komen.

Geef aan in hoeverre u het met onderstaande uitspraken eens bent: - Het is voor mij belangrijk dat ik na een periode van werken in een ander land in Nederland aan een baan kan komen.

Geef aan in hoeverre u het met onderstaande uitspraken eens bent: - Ik heb het gevoel gediscrimineerd te worden als ik solliciteer op een vacature op Curaçao.

Geef aan in hoeverre u het met onderstaande uitspraken eens bent: - Ik heb het gevoel gediscrimineerd te worden als ik solliciteer op een vacature in Nederland.

Geef aan in hoeverre u het met onderstaande uitspraken eens bent: - In Nederland ontvang ik voor hetzelfde werk een hoger salaris dan op Curaçao.

Wat is uw huidige samenlevingsverband?

Wat is het land/de streek waar uw partner geboren is?

Geef aan in welk land/gebied uw partner op dit moment woont.

Geef aan in welk land/gebied uw partner op dit moment woont. Anders, namelijk:

Wat is uw woonsituatie (of die van u en uw partner) op dit moment?

Hoeveel kinderen maken deel uit van uw huishouden?

Geef aan in welk land/gebied uw kinderen op dit moment wonen en geef per land/gebied aan hoeveel van uw kinderen er wonen.

Geef aan in welk land/gebied uw broers en/of zussen op dit moment wonen en geef per land/gebied aan hoeveel van uw broers/zussen er wonen.

Geef aan in welk land/gebied de meeste van uw overige familieleden op dit moment wonen.

Geef aan in welk land/gebied de meeste van uw vrienden op dit moment wonen.

Hoe vaak ontmoet u gemiddeld genomen uw familie die in Nederland woont in levenden lijve?

Hoe vaak houdt u gemiddeld genomen op een andere manier contact (bijvoorbeeld bellen, MSN'en, Skypen, sociale netwerksites) met uw familie die in Nederland woont?

Hoe vaak ontmoet u gemiddeld genomen uw vrienden die in Nederland wonen in levenden lijve?

Hoe vaak houdt u gemiddeld genomen op een andere manier contact (bijvoorbeeld bellen, MSN'en, Skypen, sociale netwerksites) met uw vrienden die in Nederland wonen?

Hoe vaak ontmoet u gemiddeld genomen uw familie die op Curaçao woont in levenden lijve?

Hoe vaak houdt u gemiddeld genomen op een andere manier contact (bijvoorbeeld bellen, MSN'en, Skypen, sociale netwerksites) met uw familie die op Curaçao woont?

Hoe vaak ontmoet u gemiddeld genomen uw vrienden die op Curaçao wonen in levenden lijve?

Hoe vaak houdt u gemiddeld genomen op een andere manier contact (bijvoorbeeld bellen, MSN'en, Skypen, sociale netwerksites) met uw vrienden die op Curaçao wonen?

Hoe vaak ontmoet u gemiddeld genomen uw familie die buiten Curaçao en Nederland woont in levenden lijve?

Hoe vaak houdt u gemiddeld genomen op een andere manier contact (bijvoorbeeld bellen, MSN'en, Skypen, sociale netwerksites) met uw familie die buiten Curaçao en Nederland woont?

Hoe vaak ontmoet u gemiddeld genomen uw vrienden die buiten Curaçao en Nederland wonen in levenden lijve?

Hoe vaak houdt u gemiddeld genomen op een andere manier contact (bijvoorbeeld bellen, MSN'en, Skypen, sociale netwerksites) met uw vrienden die buiten Curaçao en Nederland wonen?

Heeft u of uw partner voor de woning waarin u op dit moment woont een koop- of huurovereenkomst afgesloten?

Woont u in een koophuis?

Heeft u of uw partner nog lopende koop- of huurovereenkomsten voor één of meerdere woningen anders dan uw huidige woning afgesloten?

Gelieve aan te geven wat uw belangrijkste bezigheid op het moment is:

Gelieve aan te geven wat op het moment de belangrijkste bezigheid van uw partner is:

Wat is uw persoonlijk netto maandinkomen in euro's? (hanteer bij omrekenen alstublieft de volgende wisselkoersen: 100 euro = 250 Antilliaanse guldens of 140 Amerikaanse dollars) NB. Het persoonlijk netto maandinkomen houdt in: wat u (dus u alleen, niet u en uw partner samen) maandelijks netto ontvangt.

Bent u in uw huishouden de kostwinner (met andere woorden, heeft u het hoogste inkomen)?

Hebt u een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd (een zogenoemd 'vast contract')?

Heeft uw partner een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd?

Wat is de bedrijfstak waarin u werkzaam bent of, als u op het moment geen werk hebt, het laatst werkzaam bent geweest?

Volgt u op dit moment een opleiding of studeert u?

Middelbaar onderwijs op vml. Nederlandse Antillen of Aruba voltooid en geniet tertiair onderwijs in NL of heeft het in NL voltooid?

Wat voor opleiding volgt u op dit moment?

Wat is de naam van de studie die u volgt (bijvoorbeeld Autotechniek, Commerciële Economie, Sociologie)?

Wat is de hoogste door u voltooide opleiding?

Wat is de naam van deze studie die u heeft afgerond (bijvoorbeeld Autotechniek, Commerciële Economie, Sociologie)?

In welk land/welke streek heeft u uw diploma voor het voortgezet onderwijs behaald? NB. Indien u meerdere diploma's voor het voortgezet onderwijs heeft behaald (bijvoorbeeld eerst havo en vervolgens vwo), dient u de vraag te beantwoorden voor het hoogst behaalde diploma.

In welk jaar heeft u dit diploma behaald?

In welk land/welke streek heeft u uw diploma voor het tertiair (beroeps- en/of universitair) onderwijs behaald? NB. Indien u meerdere diploma's voor het tertiair onderwijs heeft behaald (bijvoorbeeld eerst Hbo en vervolgens een universitair diploma), dient u de vraag te beantwoorden voor het hoogst behaalde diploma.

In welk jaar heeft u dit diploma behaald?

Stelt u er prijs op te worden benaderd voor een interview over het onderwerp van dit onderzoek (tegen vergoeding)?

BIJLAGE 3

Vragenlijst interviews

1. Algemene gegevens

Naam interviewer;

Naam respondent;

Geslacht respondent;

Leeftijd respondent;

Datum interview;

Locatie interview (bijvoorbeeld: bij respondent thuis, in Amersfoort; of: in een restaurant nabij Centraal Station, Rotterdam).

2. Interviewthema's

2.1. Migratiegeschiedenis en –perspectief

- Kunt u kort vertellen wat uw migratiehistorie is (anders gezegd: in welke landen of gebieden heeft u gedurende uw leven gewoond en gewerkt)? Hoe lang en in welke fase(s) van uw leven?
- Wat is de reden dat u naar Nederland bent gekomen? *Indien nog niet eerder beantwoord*: wanneer bent u gekomen?
- *Indien de respondent studeert*: bent u van plan om na uw studie in Nederland te blijven? Zo ja, waarom? En waar hangt dit eventueel van af?
- Zou u ooit nog in een ander land dan Nederland willen gaan wonen? Zo ja, welke landen? waarom deze landen?
- Zou u ooit nog op Curaçao⁶ willen wonen? Zo ja, op welke termijn?
- Wat zijn eventuele redenen voor u uit Nederland weg willen/ naar Curaçao te willen gaan? *Indien de respondent aangeeft op een termijn langer dan ongeveer twee jaar te willen emigreren uit Nederland*: wat denkt u dat er na deze termijn veranderd is ten opzichte van uw huidige situatie, dat u dan wel doet emigreren?
- *Indien de respondent aangeeft op de korte termijn (binnen ongeveer twee jaar) te willen emigreren uit Nederland*: Op welke manier heeft u zich voorbereid op uw aanstaande vertrek?
- Wat bevalt u aan Nederland? Wat niet? In hoeverre zijn dit redenen om te blijven of te vertrekken?
- Wat bevalt u aan Curaçao? Wat niet? In hoeverre zijn dit redenen om er naartoe te gaan/in Nederland te blijven/toch voor een ander land te kiezen?

⁶ Hier en bij de volgende vragen kan ook worden gelezen: Aruba of een ander eiland van de voormalige Nederlandse Antillen, afhankelijk van het eiland waarvan de respondent of in ieder geval een deel van zijn of haar familie afkomstig is.

- Zijn er andere landen die u (niet) aantrekken? Waarom? En waarom deze landen (niet)?
- Alle voor- en nadelen tegen elkaar afwegend, welk land geniet uw voorkeur in om te wonen en werken?
- Wat zou de overheid van Nederland en/of Curaçao moeten doen om te doen besluiten naar Curaçao of andere eilanden binnen de voormalige Nederlandse Antillen te gaan?

2.2. Huishoudenssamenstelling

- Heeft u een relatie/bent u getrouwd?
- Heeft u kinderen? Wilt u graag kinderen? In welk land ziet u uw kinderen het liefste opgroeien? Waarom?
- Woont u samen, op uzelf of anders, zoals in een studentenwoning?
- Huurt u of koopt u? Waarom? *Indien de respondent zelfstandig of samen met de partner huurt:* zou u eventueel een woning willen kopen in de toekomst? Zo ja, in welk land? Waarom dit land?
- Ambieert u een grotere of andere woning en zo ja, hoe schat u uw kansen in om deze te bemachtigen? In hoeverre maakt het u uit in welk land deze woning zal staan?
- Wat zijn uw wensen in de gezins-/familiesfeer? In hoeverre ziet u deze doelen het beste verwezenlijkt worden in een specifiek land? Hoezo? In welk land?

2.3. Opleiding en werkkring

- Wat studeert u/wat heeft u gestudeerd? Heeft u deze opleiding afgerond?
- Waarom bent u in [land waar respondent heeft gestudeerd/studeert] gaan studeren?
- Wat is uw beroep? Wat is uw arbeidsverleden?
- In hoeverre bent u tevreden met het werk dat u nu doet? Waarom wel/niet?
- *Indien de respondent deze vraag wenst te beantwoorden:* Kunt u (ongeveer) aangeven wat uw netto inkomen op het moment is?
- Stel, u krijgt een passende baan aangeboden op Curaçao. Met hoe veel euro zou uw netto inkomen toe moeten nemen ten opzichte van uw huidige of een vergelijkbare baan in Nederland om migratie naar Curaçao te overwegen? Of neemt u in zo'n geval juist genoegen met een lager netto loon? Hoe veel minder? En waarom?
- Wat zijn uw professionele ambities?
- In hoeverre ambieert u een internationale carrière, een die zich niet alleen op Curaçao en Nederland richt, maar ook op andere landen? Zo ja, in welke landen/werelddelen?
- Heeft u de indruk dat u in Nederland/op Curaçao/elders kans maakt op een baan die aansluit op uw professionele achtergrond? Waarom wel/niet?
- Zou u, om naar Curaçao of een ander land te kunnen gaan, eventueel werk aannemen dat niet direct aansluit op uw ervaring, expertise of opleiding? Kort

gezegd: wat weegt zwaarder, wonen en werken op Curaçao of een baan die aansluit op uw professionele achtergrond?

2.4. Transnationale oriëntatie

- Hoeveel familieleden van u wonen in Nederland/op Curaçao/elders? Welke familieleden zijn dit (broers/zussen; één of meerdere ouders; kinderen; ooms/tantes etc.)? Op welke manier en hoe vaak heeft u contact met ze?
- Hoeveel vrienden van u wonen in Nederland/op Curaçao/elders? Op welke manier en hoe vaak heeft u contact met ze?
- In welke landen voelt u zich 'thuis'?
- In hoeverre mist u uw familie en vrienden die zich in andere landen dan [het land waar respondent op dit moment verblijft] bevinden?

3. Observaties

[vul hier je relevante observaties in]